

DOI No: <http://dx.doi.org/10.29228/Joh.47816>

Makale Türü: Araştırma makalesi
Geliş Tarihi: 22.11.2020
Kabul Tarihi: 19.12.2020
On-line Yayın: 30.12.2020

Article Type: Research article
Submitted: 22.11.2020
Accepted: 19.12.2020
Published Online: 30.12.2020

Atıf Bilgisi / Reference Information

Bulut, S. (2020). Giresun İli ve Yöresi Ağızlarında Kullanılan Geniş Zaman Çokluk I. Şahıs Olumsuzluk Eki: {-mazuğ/ğ / -mezük/g}. *Journal of History School*, 49, 4287-4330.

GİRESUN İLİ VE YÖRESİ AĞIZLARINDA KULLANILAN GENİŞ ZAMAN ÇOKLUK I. ŞAHIS OLUMSUZLUK EKİ: {-mazuğ/ğ ; -mezük/g}¹

Serdar BULUT²

Öz

Ağız araştırmaları, Derleme Sözlüğü ve Türkçe Sözlüğü zenginleştirdiği gibi Türk diline ek ve kök noktasında da katkılar sağlamaktadır. Zaman ekleri bu katkıların ilk akla gelenidir. Özellikle zaman ekleri noktasında Türkiye Türkçesi ağızları son derece zengin ve renklidir. Eski Türkçe döneminden standart Türkiye Türkçesi dönemine değin geçen süreçte zaman eklerinin değişiklikler gösterdiği ve geniş zamanı anlatmak için farklı yapıların kullanıldığı görülecektir. Çalışmamızda Giresun ili ve yöresi ağızlarında yer alan “-mazuğ/ğ ; -mezük/g” geniş zaman çokluk birinci şahıs olumsuzluk eki üzerinde durulacaktır. Bu ekle ilgili halktan derleme yoluyla tespit edilen örnekler ayrıntılı şekilde verilecektir. Kıbrıs Türk ağızları başta olmak üzere Doğu Anadolu, Kuzey-Doğu Anadolu, Güney-Doğu Anadolu ve Orta Anadolu'nun bazı bölge ağızlarında tespit edilen *-ıç / -ik* ve *-uğ / -ük* şahıs eklerinin özellikle yuvarlak ünlülü olarak Giresun ili ve yöresi ağızlarında *-mAz* olumsuzluk ekiyle birlikte varlığını devam ettirdiği görülür. Çalışmamız, Giresun ili ve yöresi ağızlarını ilgilendiren çalışmaların taranmasıyla ve kaynak kişilerden derlemeler yapılmasıyla oluşturulmuştur. Bilhassa kaynak kişilerden yapılan derlemeler, çalışmamızın ana hatlarını oluşturmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Türkiye Türkçesi Ağızları, Giresun İli ve Yöresi Ağızları, Geniş Zaman, -mazuğ/ğ / -mezük/g eki, Olumsuzluk

¹ Bu çalışma, 20-22 Eylül 2018 tarihinde gerçekleştirilen “2. Uluslararası İpek Yolu Akademik Çalışmalar Sempozyumu”nda sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

² Doç. Dr., Alanya Alaaddin Keykubat Üniversitesi Eğitim Fakültesi Temel Eğitim Bölümü, serdar.bulut@alanya.edu.tr, Orcid: 0000-0001-6286-4873

Simple Present Time Plural First-Person Negativity Suffix Used in the Mouth of Giresun Province and its Region: {-mazuḡ/ḡ ; -mezük/g}

Abstract

Dialect studies, Compilation Dictionary and Turkish Dictionary enriches the Turkish language, and it also makes contributions at the affix and root point. Time suffixes are the first to come to mind for these contributions. Turkey Turkish dialects particularly from the point of time suffixes are extremely rich and colourful. When we look from the past to the present, it will be noticed that there are different suffixes in time suffixes and present tense suffixes used. In this study, the simple present plural first-person negativity suffix "-mazuḡ/ḡ ; -mezük/g" in the dialects of Giresun province and its region will be focused. The uses about this suffix compiled from the relevant public will be given in detail. It is noticed that that personal suffixes *-ıḡ / -ik and -uḡ / -ük* detected in some regional dialects in Turkish Cypriots in particular Eastern Anatolia, North-Eastern Anatolia, South-Eastern Anatolia and some of Central Anatolia continues its existence in in the dialects of Giresun province and its region especially as the round vowels together with the *-mAz* negativity suffix. This study was conducted by scanning the studies related to Giresun province and its region and making collections from people. Especially, compilations from the people made from form the main lines of this study.

Keywords: Turkey Turkish Dialects, Dialects of Giresun Province and its Region, Present Simple Time, -mazuḡ/ḡ ; -mezük/g eki, Negativity

GİRİŞ

Bir milletin millet olabilmek adına iki önemli değere amasız ve fakatsız sahip çıkması ve bu iki değerini geliştirmek için mücadele etmesi lazım. Bu iki değerden birisi tarih diğeri ise dildir. Bu iki değere sahip çıkmak için iki ilkeyi benimsemek şarttır. Nedir bu ilkeler dersiniz birincisi bir millet kendini tarihini kendisi yazmalı ve ikincisi ise diline sonuna kadar sahip çıkmalıdır. Kendi tarihini kendisi yazamayan milletler diline sahip çıkma noktasında sorunlar yaşamaktadır. Kendi tarihini yazma konusunda sorunlar yaşayan Anadolumuzda, dile sahip çıkma noktasında da problemler görülmektedir. Özellikle ağızların varlığı, devamı ve kökeni bu konulardan çok fazla etkilenmektedir.

Türkiye Cumhuriyeti özellikle kuruluş döneminde tarih oluşturma ve dile sahip çıkma noktasındaki sıkıntıları yakinen görmüş ve yaşamıştır. Bilhassa Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde Türk diline verilemeyen değer, Anadolu Türkçesini derinden etkilemiş ve ağızların varlığına da zararlar vermiştir. Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu Mustafa Kemal Atatürk dönemin

Giresun İli ve Yöresi Ağızlarında Kullanılan Geniş Zaman Çokluk I. Şahıs Olumsuzluk
Eki: {-mazuğ/ğ / -mezük/g}

sıkıntılarını “*Tarih yazmak, tarih yapmak kadar önemlidir. Yazan yapana sadık kalmazsa değişmeyen gerçek insanı şaşırtacak bir nitelik alır*” diyerek anlaşılacak bir şekilde özetlemektedir. Söylemleriyle eylemlerinin tutarlılığını göstermek için 1924’te Türkiyat Enstitüsünü, 1931’de Türk Tarih Kurumunu, 1932’de Türk Dil Kurumunu, 1935’te Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesini kuran Mustafa Kemal Atatürk, bunlarla da yetinmeyerek terim sözlükleri, Güneş-Dil Teorisi, Kuran’ın Türkçeye tercüme ettirilmesi gibi Türk dilini, tarihini ve kültürünü geliştirici birçok adımın atılmasını sağlamıştır. Bu adımlardan birisi olan Türk Dil Kurumu, ağız bilimi uzmanlarının katkılarıyla Anadolu’nun farklı bölgelerinden 150 binden fazla kelimeyi derleyerek yazıya aktarmıştır. Bu kelimeler Türkiye’de Halk Ağzından Söz Derleme Dergisi’nde 1939-1949 yılları arasında yayımlanmıştır. Daha sonra 1952’de Türk Dil Kurumu tarafından ağızlardan kelime derleme çalışmalarına başlanmıştır ve sekiz yılda toplam 450 bin kelime derlenmiş ve bu kelimeler yazıya aktarılmıştır. Tüm bu eski ve yeni malzemeler birleştirilerek 1963-1979 yılları arasında ‘Derleme Sözlüğü’ meydana getirilmiştir. Derleme Sözlüğü, Anadolu ve Rumeli’de halk tarafından konuşulan ve o döneme kadar yazı diline girmeyen Türkçe ve Türkçeleşmiş yöresel ağız sözcüklerin tespit edilmesi sonucu oluşturulan çok önemli bir ağız sözlüğüdür. Bu sözlükte yer alan birçok ağız sözcüğü zamanla standart yazı diline de girmiştir. Ağızlar bu manada özellikle kırsal kesimde Türk dilinin en önemli iletişim aracı olarak araştırılmayı ve kayıt altına alınmayı bekleyen doğal yapılarıdır.

Ağızlarla alakalı bu giriş bilgilerinden sonra daha detaylı bilgi vermek gerekirse, ağızların dilin en küçük kolları olduğunu söylemek gerekir. Türkiye sınırları içindeki ağızlara bakacak olursak bu ağızlar, Karadeniz’den Akdeniz’e, Trakya’dan Doğu Anadolu Bölgesi’ne, Ege’den Marmara’ya İç Anadolu Bölgesi’nden Güneydoğu Anadolu Bölgesi’ne kadar değişik örnekleri tespit edilen ve hatta aynı kasabanın köyleri ile mahallelerinde bile farklılıklar gösteren küçük ve renkli dil kollarıdır. Türk Dil Kurumunun Türkçe Sözlüğünde çok fazla anlamı olan ama bizim için önemli olan anlamıyla “Aynı dil içinde ses, şekil, söz dizimi ve anlamca farklılıklar gösterebilen, belli yerleşim bölgelerine veya sınıflara özgü olan konuşma dili: *Anlaşılmaz garip köylü ağızlarıyla konuşuluyordu.* (S. F. Abasıyanık)” (Türkçe Sözlük, 2011, s.44) biçiminde tanımlanan ağızlar için Türkçenin çağdaş lehçelerinde farklı terimler tercih edilmektedir. Azerbaycan Türkçesinde “şive”, Türkmen Türkçesinde “şiiive~yerli dialekt”, Gagavuz Türkçesinde “dialekt”, Özbek Türkçesinde “şeva”, Yeni Uygur Türkçesinde “şiva”, Karaçay Malkar, Kumuk, Kazak, Hakas, Tuva ve Kırgız Türkçelerinde “govor”, Tatar Türkçesinde “söyleş” ve Nogay Türkçesinde “söylew~yerli dialekt” (Gürsoy-Naskali, 1997,

s.14) şekillerinde adlandırılan ağız terimi için Osman Mert (2018: 264); “Ağız: bir dilin ses, ek (eklemeli diller için) ve kelime seviyesinde küçük farklılıklar arz eden, bölgesel uzlaşıyla ortaya çıkmış (Giresun Ağızı, Antalya Ağızı, Erzincan Ağızı) koludur. Ağızlar bölgesel uzlaşıyla ortaya çıktığı için kendilerine has özelliklere sahiptirler. Kültür ya da dil açısından son derece önemlidirler. Ancak sözcük varlığı açısından standart dil ile mukayese edilemeyecek kadar sınırlı imkânlarla sahiptirler” tanımını yapmaktadır. Aynı ağız terimi Zeynep Korkmaz tarafından Gramer Terimleri Sözlüğünde; “Bir dilin veya bir lehçenin yazı diline oranla ve çoğunlukla ses, bazen de şekil, anlam ve söz varlığı bakımından birbirinden az çok ayrılan konuşma biçimleri: Türkiye Türkçesinin *İstanbul ağızı, Konya ağızı, Aydın ağızı, Nevşehir ağızı*” (Korkmaz, 2010, s.12) biçiminde tanımlanırken Topaloğlu tarafından; “Bir dilin, lehçeler içinde ses, yapı ve anlam bakımından bazı ayrılıklar içeren, halkın konuştuğu değişik biçim” şeklinde tanımlanan halk ağızı “Daha küçük ayrılıklar gösteren, belli yerleşim bölgelerine ve kişilere has olan şekil” biçiminde izah edilmektedir (Topaloğlu, 1989, s.81). Vardar ve diğerleri tarafından hazırlanan sözlükte ağız teriminin tanımı; “Bir dil ya da lehçe alanı içinde yer alan konuşma biçimlerini, söyleyiş türlerini, kimi durumlarda da toplumsal özellikleri yansıtan kullanımların her biri” (Vardar vd. 1980: 18) biçimindedir. Ahmet Buran’ın Türklük Bilimi Terimleri Sözlüğünde: “Bir dil alanı içinde yer alan farklı konuşma biçimlerinden her biri” (Buran, 2015) şeklinde tarif edilen ağız terimi, Muharrem Ergin tarafından; “Bir şive içinde mevcut olan ve söyleyiş farklarına dayanan küçük kollar, bir memleketin çeşitli bölge ve şehirlerinin kelimeleri söyleyiş bakımından birbirinden ayrı olan konuşmaları” (2012, s.10) şeklinde açıklanmıştır. Ağız terimi ile ilgili en geniş ve kapsamlı tanımı ise Nurettin Demir yapmıştır. Demir’e göre ağız: “Dil coğrafyası incelemeleri çerçevesinde kullanılabilecek bir terim olarak ağız, aynı kökenden geldiği üst sistem durumundaki bir standart dile bağlı, doğal olarak ortaya çıkmış; aile ve dost çevresinde, iş yerlerinde; okuryazarlığı az, bulunduğu bölgeden uzun süre ayrı kalmamış insanlarca sözlü iletişimde dilin başka türleriyle karşı karşıya gelme oranına göre değişen biçimde kullanılan, resmi ortamlarda kullanılmamasından kaçınılan, yazılı bir gelenek oluşturamamış, iletişim alanı sınırlı, bağlı olduğu üst sistemden dilin her alanında karşılıklı anlaşmanın korunacağı oranda ayrılabilen, prestiji standart dile göre daha az yerel konuşma biçimleridir” (Demir, 2002, s.114). Bu şekillerde izahı yapılmaya çalışılan ağızlar, aynı ilin ilçeleri, köyleri arasında dahi çeşitlilikler göstermeleri açısından bir dil için çok önemli kaynaklardır ve bu çeşitliliğin doğurduğu söz varlıklarının kayıt altında tutulması da aynı derecede önemlidir (Tekin & Cantürk, 2014, s.34).

Giresun İli ve Yöresi Ağızlarında Kullanılan Geniş Zaman Çokluk I. Şahıs Olumsuzluk

Eki: {-mazuğ/ğ / -mezük/g}

Ağız terimiyle ilgili verdiğimiz bu bilgilerden sonra Türkiye Türkçesi ağızlarıyla ilgili yapılan çalışmalar hakkında kısaca bilgi verecek olursak Türkiye Türkçesi ağızlarıyla ilgili yapılan ilk çalışma Osmanlı döneminde Rus Türkolog Maksimov tarafından 1867 yılında Hüdavendigar ve Karamanlı ağızları üzerine yazılan *Opyt İzsledovanija Tjurkskix Dilektov v Hudavendigare i Karamanii* (St Petersburg, 1867) adlı eserdir. Bu çalışmayı J. Thury, M. Hartmann, K. Foy, V. Pisarev, L. Bonelli, F. Giese, F. Vincze ve I. Kúnos'un çalışmaları takip etmiştir. Balkan yarımadasındaki Türk ağızları üzerine ilk çalışmayı yapan Macar Türkolog I. Kúnos, daha sonra Türkiye Türkçesi ağızlarıyla ilgili ilk sınıflandırma çalışmasını yapmıştır. Bu eserlerden sonra özellikle 1940'lı yıllara kadar yabancı araştırmacılar tarafından Türkiye Türkçesi ağızları üzerine hazırlanan derleme ve sınıflandırma çalışmalarıyla ağız araştırmaları devam etmiştir. 1940 yılından sonra Ahmet Caferoğlu başta olmak üzere yerli araştırmacıların sahaya inmesiyle derleme ve inceleme çalışmaları daha kapsamlı bir boyut kazanmıştır. Art arda gelen derleme çalışmalarını, Ahmet Caferoğlu, Tuncer Gülensoy, Özcan Başkan, Tahsin Banguoğlu ve Leyla Karahan'ın Anadolu ağızlarıyla ilgili yaptığı derleme ve sınıflandırma çalışmaları takip etmiştir. Özellikle Leyla Karahan'ın sınıflandırma çalışması Türkiye Türkçesi ağızlarının en önemli sınıflandırma çalışması olarak dikkat çekmektedir. Leyla Karahan (1996, s.1-2), ayırıcı ve belirleyici olarak tespit ettiği bazı ses, şekil ve söz dizimi özelliklerine göre Türkiye Türkçesi ağızlarını Doğu Grubu Ağızları, Kuzeydoğu Grubu Ağızları ve Batı Grubu Ağızları olmak üzere başlıca üç ana gruba ayırmıştır. Leyla Karahan'ın sınıflandırmasından sonra yapılan derleme ve inceleme çalışmalarında genel olarak bu sınıflandırma dikkate alınmaktadır.

Üzerine bu denli çalışmalar yapılan ağızların standart yazı dili ve iletişim açısından önemi farklı şekillerde izah edilmektedir. Bu önem Yavuz ve Telli tarafından, ağızlar şüphesiz ait olduğu dilin zengin birer hazineleridir. Dilin içerisinde o gün olmayan birçok kelime ağızlarda varlığını devam ettirebilmektedir (Yavuz & Telli, 2013, s.400) biçiminde anlatılırken, Erdem ve Bölük tarafından, ağızlar üzerine yapılan çalışma ve derlemelerin Türkiye Türkçesi başta olmak üzere Türk lehçeleri açısından da önemli bir yeri vardır. Bugün ölçünlü (standart) dil olarak isimlendirilen yazı dilinin aslında Türkiye Türkçesinin en yaygın ve genel kabul görmüş ağız olduğu düşünülürse, standart dil dışındaki ağızların önemi daha iyi anlaşılacaktır (Erdem & Bölük, 2012, s.XXIII) şeklinde anlatılır. Ağızların kaybolmaması konusundaki hassasiyet Emine Atmaca tarafından, bugün kitle iletişim araçlarının gelişip yaygınlaşması, ekonomik nedenlerle yaşanan iç ve dış göçler, ulaşım, sanayileşme okullaşma vb. sebepler dolayısıyla Türkiye Türkçesi ağızları her geçen gün yok

olmaktadır” (Atmaca, 2017, s.13). Tüm bunlardan da anlaşılacağı üzere ağızlar, Türkçenin ses, şekil ve kelime hazinesini göstermesi bakımından önemli bir hazinedir ve biran önce derlenerek kayıt altına alınmalıdır.

Çünkü ağızlar hiç şüphesiz Türklük bilimi açısından önemli kaynaklar olarak dün olduğu gibi bugün ve yarın da başvuru kaynakları olarak ele alınacaktır. Dilin fonetik ve morfolojik özelliklerinin ortaya konmasında, bütünüyle söz varlığının belirlenmesinde muhakkak ağızlara başvurulması gerekmektedir. Ayrıca ağızlar bir milletin tarihine, kültürüne dair bilgilere ulaşılmasında kaynak durumundadır (Telli & Bulduk, 2019, s.99). Bu önemli kaynaklar, günümüzde okuryazar oranının artması, köyden şehre olan göçler ve teknolojinin hızla yayılması ve gelişmesiyle yazı dilinde olmayan fakat ağızlarda yaşayan kelimeler unutulmaya yüz tutmuş ve kullanılmamaya başlamıştır (Topal, 2018, s.292). Radyo, televizyon ve dijital gelişmelerin etkisiyle tamamen yok olacağı düşünülen ağız bilimine ait kelimelerin ve gramer özelliklerinin bir an önce toplanarak kayıt altına alınması büyük önem taşımaktadır.

Ağızlar dilin önemli çalışma alanlarıdır ve dilin standart yapısından farklı olarak o dile ait önemli zenginlikleri bünyesinde barındırır. Standart yazı dilinde bulunmayan pek çok kelime veya morfolojik yapımlar ağızlarda görülebilmektedir. Bu nedenle hem söz varlığı hem de çeşitli morfolojik yapımlar bakımından ağızlar dil çalışmaları açısından oldukça kıymetlidir (Telli, 2019, s.127).

Genellikle sözlü dilde iletişimi sağlamak için kullanılan ağızların bazen edebi dile de girdiği görülür. Özellikle şarkılar, şiirler, köşe yazıları, tiyatro, deneme yazıları başta olmak üzere telefon ve internet dilinin sağladığı imkânlarla sosyal medya ve kısa mesaj dili ile iş yeri tabelalarında ve filmlerde de ağızların farklı örneklerini görmek mümkündür. Bu denli hayatımızın içine giren ağızların en önemli görevleri ise hiç şüphesiz kullanıldıkları coğrafyada insanların günlük iletişimlerini sağlamalarına yardımcı olmaktır. Çünkü her ne kadar ağızların edebi dile girdiğini söylesek de unutulmamalıdır ki ağızlar kullanıldıkları coğrafyanın dışına çıktıkları zaman sudan çıkmış balığa dönerler ve kendilerini konuşanlara anlaşılabilirlikle ilgili sorunlar yaşatırlar. Bunun sebebi, misal Türkiye Türkçesinde *geçen yıl* olarak adlandırılan sözcük Giresun ağızında *bıldır* olarak adlandırılırken, Türkiye Türkçesinde *cimri*, *pinti* olarak adlandırılan sözcük Erzurum ağızında *nikıs*, Amasya ağızında ise *nakıs* şeklinde adlandırılabilir. Ancak bu kelimeler Giresun, Erzurum ve Amasya ağız bölgesinin dışına çıktığı zaman bilinmezler. Çünkü bu ve bunun gibi kelimeler ortak dilin değil ağızların kelimeleridir.

Giresun İli ve Yöresi Ağızlarında Kullanılan Geniş Zaman Çokluk I. Şahıs Olumsuzluk
Eki: {-mazuğ/ğ / -mezük/g}

Türkiye Türkçesi ağızları, Türkçenin söz varlıklarının tespiti bakımından büyük ehemmiyete sahiptirler. Ağızlarda dilimize ait keşfedilmemiş birçok kelime bulunmaktadır. Bu kelimelerin tespit edilmesi Türkçenin söz varlığına önemli katkılar sağlayacaktır (Telli, 2017, s.135). Tespit edilmesi elzem olan bu kelimeler gibi yöresel ağız özelliklerine ait olan gramer yapıları da mevcuttur. Bu gramer yapıları da sadece ait oldukları ağız bölgelerinde iletişimi sağlamak için kullanılan yapılardır ve ağız bölgesinin dışında sınırlılıklar arz etmektedirler. Bu sınırlılıkları ortadan kaldırmak adına bu gramer yapılarının çalışılması ve Türklük bilimine kazandırılarak insanların gözlerinin önüne sunulması birinci öncelik olmalıdır. Bu sebeple bu çalışmamızda Giresun ili ve yöresi ağızlarında görülen ama geçmişine baktığımız zaman Eski Türkçe, Eski Anadolu Türkçesi başta olmak üzere tarihî lehçelere kadar götürülebilen hatta Osmanlı Türkçesi döneminde her şeye muhalefet eden Yeniçeriler ile “İstemezük” şeklinde özdeşleşen ve benzer örnekleri çağdaş Türk lehçelerinden Gagavuz Türkçesi, Azerbaycan Türkçesi ve Türkmen Türkçesinde de görülen geniş zaman çokluk I. şahıs olumsuzluk eki {-mazuğ/ğ / -mezük/g} üzerinde durmaya çalışacağız. Eski Türkçe, Eski Anadolu Türkçesi başta olmak üzere tarihî Türk lehçelerinde 1. çokluk şahıs için de kullanılan “-maz, -mez” olumsuzluk eki ile Kıbrıs Türk ağızları başta olmak üzere birçok ağızda ve çağdaş lehçelerde farklı zaman ekleriyle birlikte kullanılan şahıs eki “-ığ/ğ, -ik, / -uğ/ğ, -ük”ün kullanım örneklerine ve farklı ağızlar ile çağdaş Türk lehçelerinden Azerbaycan, Gagavuz ve Türkmen Türkçelerindeki genel durumlarına birlikte bakacağız. Azerbaycan, Gagavuz ve Türkmen Türkçelerine bakılacak olmasının sebebi bu lehçelerin Türkiye Türkçesine yakın olması ve mevcut ekin örneklerinin bu çağdaş lehçelerde görülmüş olmasıdır. Çünkü bugün kullanılan Türkiye Türkçesi yazı dili ve ağızları ile İran merkezli Güney Azerbaycan, Kuzey Azerbaycan, Gagavuz, Türkmenistan bölgesindeki İran, Irak ve Suriye alanları Oğuz Türkçesini kullanmaktadır. Ahmet Bican Ercilasun’un da ifade ettiği gibi (Ercilasun, 2007, s.429): “XVI. yüzyılda Azerbaycan’ın, Karakoyunlular, Akkoyunlular ardından da Safeviler’in egemenliği altına girmesiyle beraber yazı dilinde Osmanlı Türkçesinden ayrılıklar meydana gelir.” Burada iki farklı yazı dili gelişmeye başlayıp bu süreçte dilin kullanımı bakımından Azerbaycan Türkçesi ile Türkiye Türkçesi ve ağızları arasında hem benzerlikler hem de farklılıklar oluşmuştur (Gül, 2015, s.542-543). Ekle ilgili tespit edilen benzerliklerden dolayı ekin Azerbaycan Türkçesindeki durumuna da bakılacaktır.

Öncelikle çalışmanın yöntemi ve etik beyanı hakkında bilgiler verdikten Giresun ili ve yöresi ağızları hakkında kısa bilgiler vermekte fayda var.

Yöntem ve Etik Beyan

Çalışmamız oluşturulurken halk ağzından derleme ve kaynak eserlerden tarama yapılmıştır. Özellikle halk ağzından yapılan derlemeler çalışmamızın ana hatlarını oluşturan {-mazuk/ğ / -mezük/g} ekinin tespiti noktasında önemlidir. Halk ağzından derleme çalışması yaparken 2017-2018 yıllarında çok sayıda kişiyle görüşülmüştür ve bu kişilerden izin alınan 7 kişi kaynak kişiler olarak kaynakçaya eklenmiştir. Çalışmamızda derlenen metinlerden ilgili ekin geçtiği yerler referans alınarak {-mazuk/ğ / -mezük/g} ekinin Giresun ili ve yöresi ağızlarındaki genel durumuna bakılmış ve ilgili ekin diğer ağızlar, tarihi Türk lehçeleri ve çağdaş Türk lehçelerindeki durumu da ayrıca incelenmiştir. Türkçede olumsuzluk, geniş zaman ve şahıs ekleri konuları da detaylandırılarak {-mazuk/ğ / -mezük/g} ekinin tüm özellikleri ayrıntılı şekilde ortaya konarak bir sonuca ulaşılmıştır.

Giresun İli ve Yöresi Ağızları

Giresun ili ve yöresi ağızları, ağızlarla ilgili ilk çalışmaları meydana getiren Ahmet Caferoğlu'nun 1959 yılında yaptığı tasnife göre Kuzeydoğu Anadolu Ağızları içinde yer alırken (Buran, 2011, s.43), E. Piet Kral'ın tasnifinde ise Orta Karadeniz Ağız Grubu (Buran, 2011: 44) içerisinde gösterilmektedir. Leyla Karahan'ın tasnifinde ise Batı Grubu Ağızları içinde V. (Şebinkarahisar ve Alucra hariç) ve VI. (Şebinkarahisar ve Alucra) alt grupta gösterilmektedir (Karahan, 1996, s.117). Giresun ağzı, Karadeniz bölgesinde özellikle Ordu ağzı ile yakın benzerlikler gösterirken bahsedilen Şebinkarahisar, Alucra ve Çamoluk ilçelerinin ağızları ise daha çok Gümüşhane, Erzincan ve Sivas ağızları ile benzerlik göstermektedir (Tekin & Cantürk, 2014, s.55).

Son ağız sınıflandırmasını yapan Leyla Karahan, Giresun ili yöresi ağızlarını da içine alan ağız grubuyla alakalı bazı tespitlerde bulunmuştur. Bu tespitler içinde özellikle; "Zamir kökenli teklik 1. ve 2. şahıs ekleri ile bildirme ekleri dar ünlülüdür. Bu ekler çokluk 2. şahısta "-sıñız, -siñiz, suñuz, - süñüz" şeklindedir (alırım, alırsıñ, alırsıñız)" (Karahan, 1996, s.116) biçimindeki maddesi önemlidir. Bu maddenin bir yansıması olarak Giresun ili ve yöresinin ağız özelliklerinde de çokluk şahısların genel olarak yuvarlak ünlülü olduğu görülür.

Giresun ili ve yöresi ağızlarıyla ilgili derleme-inceleme çalışmaları yapan Necati Demir ve Özkan Aydoğdu'nun bölge ağzıyla ilgili tespit ettikleri bazı ağız özellikleri vardır. Bu özelliklerden bahsetmekte fayda var. Bu özellikler şunlardır (Demir & Aydoğdu, 2009, s.122-126):

Giresun İli ve Yöresi Ağızlarında Kullanılan Geniş Zaman Çokluk I. Şahıs Olumsuzluk

Eki: {-mazuğ/ğ / -mezük/g}

- İçteki veya sondaki seste mevcut olan *ğ, ğ, ħ, h, k, k, r, n* (<*ñ*), *v* (< *ğ*), *y* ünsüzleri düştüklerinde veya eridiklerinde bir önceki ünlü (*a, e, i, i, u, ü*) kurallı denilebilecek bir biçimde uzamaktadır: (aşşā < aşağı; bayā < bayağı; mālleye < maħalleye)
- Yazı dilinde kullanılan normal ünlülerden sonra en fazla kullanılan ünlü *kapalı e (é)*'dir (géder < gider; éyi < iyi)
- Giresun ili ve yöresi ağızlarının en genel özelliklerinden birisi de bazı kelimelerin ilk ünlüsünün yarı geniş, yarı dar, yuvarlak, ince, *ö* ile *ü* arası bir ünlüyle söylenmesidir (yörüdü < yürüdü)
- Üçüncü teklik şahıs zamiri, işaret sıfatı ve belirsizlik zamiri *o*, bölgemiz sınırları içerisinde ünlü daralması sonucu *u* şeklinde karşımıza çıkmaktadır (u < o; ura < ora; urda < orada)
- Giresun ili ve yöresi ağızlarında bazı özel durumlar dışında, dil benzeşmesi çok kuvvetlidir denilebilir (birez < biraz; ħanı < hani; ataşlıyo < ateşliyor)
- *ñ* sesi bölgede sadece Sivas ve Erzincan ağızlarının etkisi bulunan ikinci ağız yöresinde (Çamoluk, Alucra ve Şebinkarahisar ilçeleri) seyrek duyulur. Bu ünsüz iç seste ve son seste ya düşmüş ya d başka ünsüzlerle değişmiştir (puar < pınar; dovuz < domuz; siyek > sinek<siñek)
- Katı, titreşimsiz ve patlamalı dişeti-damak ünsüzü “ç” ile katı, titreşimsiz ve sızlamalı dişeti-damak ünsüzü “ş” arası telaffuz edilen ç ünsüzü, Giresun ili ve yöresi ağızlarının ortak seslerindedir. Bu ses, Türkiye Türkçesinin diğer ağızlarında pek duyulmamıştır (ğaçar < kaçar; hiç < hiç; ğaçdı < kaçtı).
- İç ve son seste *r* ünsüzünün düşmesi, komşu illerin ağızlarına göre daha seyrek rastlanan bir ses olayıdır. Bu ses, Ordu ve Samsun ağızlarında daha belirgin şekilde düşmektedir.
- Bölge ağzında ön, iç ve son seste genel bir ünsüz tonlulaşması çok yaygındır (gişi < kişi; şişğün < şişkin; küçüg < küçük)
- Bölge ağızlarında incelleme yönünde uyumun bozulması da söz konusudur: Özellikle bünyesinde *c, ç, s, ş, y, z* ünsüzü bulunan ek ve köklerde karşımıza çok sık çıkmaktadır (alīyler < alıyolar; çaliy < çalıyolar). Bu ünsüzlerin bazen tamamen incelleme yönünde uyumu değiştirdiği de görülmektedir (ecük < azıcık; açık < azıcık).
- Çok yaygın olmamakla beraber bölgede Eski Türkçenin bir devamı olarak ünlü yuvarlaklaşması devam etmektedir. Buna bağlı olarak düzlük-yuvarlaklık uyumsuzluğu, Giresun ili ve yöresi ağızlarında sık karşılaşılan

ağız özelliklerindedir (delü < deli; erük < erik; delük < delik; demürcü < demirci).

- Genellikle baştaki *b-* sesleri kendisini muhafaza etmiştir (başladı < başladı; beni < beni; bekle < bekle). Giresun ili ve yöresi ağızlarında bazı kelimelerde kurallı denilebilecek bir biçimde *p-* > *b-* değişmesi de görülmektedir: (barmak < parmak; bişirmek < pişirmek).
- Özellikle kalın sıradan ünlülere sahip kelimelerde *t-* > *d-* değişmesi, kurallı denilebilecek durumdadır: (dane < tane; daşluk < taşlık; daban < taban).
- Bazı kelimelerde *k-* > *g-* değişmesi, neredeyse tek örneklik sergileyecek duruma gelmiştir: (gişi < kişi; gendi < kendi; güççük < küçük).
- Giresun ili ve yöresi ağızlarında en yaygın ses değişmelerinden birisi *k-* > *ğ-* değişmesidir: (ğalkmak < kalkmak; ğonşuluk < komşuluk).
- Dil sırtının yumuşak damakta kapanması ile boğumlanan birleşik damak ünsüzü *ñ* (=ng), çoğunlukla bölünüp başka seslere değişmiştir: (bēziyor / beğze- / beñze- < benziyor; deize / değıze / deñize < denize; düürler / düğür / düñür < dünür; yalüz / yalağuz / yaluñuz < yalınız). Bununla birlikte *ñ* sesi, Giresun'un II. ağız yöresinde Erzincan ve Sivas ağızlarının etkisiyle çok sık olmasa da duyulmaktadır: (saña < sana; arz ederseniz < arz ederseniz; baña < bana).
- İç seste *-t-* > *-d-* değişmesi çok yaygın olarak görülür: (okuduruğ < okuturuz; gitdim < gittim; sökdürdü < söktürdü).
- Kelime kök ve gövdelerinde çok sık rastlanan değişikliklerden birisi de *-ç-* > *-c-* değişmesidir: (geldükce < geldikçe; çifci > çiftçi; bütcesine < bütçesine).
- *-k-* > *-g-* değişmesi de çok yaygındır: (içgi < içki; keşgek < keşkek).
- Giresun ili ve yöresi ağızlarının en genel özelliklerinden birisi *-k-* > *-ğ-* değişmesidir: (bağır < bakır; başğa < başka; ğocağarı < kocakarı).
- Giresun ili ve yöresi ağızlarında vasıta durumu eki *-ile-n-*; *-l-* > *-n-* değişmesiyle, kurallı denebilecek bir biçimde *-ıman*, *-inen*, *-ınan*, *-ünen*'dir: (öküzler_inen < öküzlerle; zor_unan < zorla; anam_ınan < annemle; at_ınan < atla).
- Giresun ili ve yöresi ağızlarının en genel özelliklerinden birisi; *-nl-* > *-nn-* değişmesidir. Daha çok "l" ünsüzüyle başlayan eklerde karşımıza çıkmaktadır: (annaşmak < anlaşmak; hayvannara < hayvanlara; unnardan < onlardan).

Giresun İli ve Yöresi Ağızlarında Kullanılan Geniş Zaman Çokluk I. Şahıs Olumsuzluk
Eki: {-mazuğ/ğ / -mezük/g}

- Giresun ili ve yöresi ağızlarının önde gelen ve sık rastlanan özelliklerinden birisi; *-r/-* > *-ll-* değişmesidir. Daha çok “-r” ile biten kelimelere “-l” ile başlayan ek getirildiğinde ortaya çıkmaktadır: (davallarımız < davarlarımız; asgeller < askerler; verüller < verirler).
- Giresun ili ve yöresi ağızlarının ön plana çıkan özelliklerinden birisi de içteki seste meydana gelen *-g-*; *-ğ-* sessizinin eriyerek veya düşerek telaffuz edilmemesidir: (eer < eğer; meer < meğer; birliimi < birliğimi).
- Türkçe kelimelerin birkaç istisna hariç son sesinde *b, c, d, g (ğ)* ünsüzleri bulunmamaktadır. Azerbaycan Türkçesinin etkisini akla getirecek şekilde az sayıdaki örnekte son seste *b, c, d, g (ğ)* ünsüzlerinin söylendiği görülmüştür: (*-b ünsüzü*: ğalib < kalıp; çıkarıb < çıkarıp / *-c ünsüzü*: südlac < sütlaç; ilac < ilaç; sevünc < sevinç / *-d ünsüzü*: dörd < dört; yiid < yiğit; damad < damat / *-g ünsüzü*: güçcüg < küçük; usülsüzlüg < usulsüzlük; bebeg < bebek / *ğ ünsüzü*: başlığ < başlık; ğaşığ < kaşık; ğonuşmağ < konuşmak).

Giresun ili ve yöresi ağızlarına genel olarak bakılacak olursa bölge ağzının Karadeniz bölgesinde özellikle Ordu ağzı ile yakın benzerlikler gösterdiği, bölge sınırları içinde yer alan Şebinkarahisar, Alucra ve Çamoluk ilçelerinin ağızlarının ise daha çok Gümüşhane, Erzincan ve Sivas ağızları ile benzerlik gösterdiği görülmektedir.

Giresun ili ve yöresi ağızları, Türkiye Türkçesinin ağız araştırması yapılan yerlerinden birisidir (Bulut, 2013). Tuncer Gülensoy ve Ercan Alkaya (Gülensoy ve Alkaya, 2011) tarafından hazırlanan bibliyografyaya göre Giresun ili ve ilçeleri üzerine ağız çalışmaları yapılmıştır. Burada tüm çalışmaları almayacağız ama yöreyle alakalı hazırlanmış 2 adet ağız kitabı aşağıdaki gibidir:

• Necati Demir ve Özkan Aydoğdu (2008). Giresun İli ve Yöresi Ağızları (Tarih - Dil İncelemesi - Metinler - Sözlük). (Editör: Erdoğan Altınkaynak), Giresun: Giresun Valiliği Yayınları.

• Feridun Tekin ve Samet Cantürk (2018). Giresun ve Yöresi Ağız Sözlüğü. İstanbul: Arı Sanat Yayınevi. (Doğanket Belediyesinin katkılarıyla).

Genel Türkçede ve Türkiye Türkçesinde Zaman Kavramı ve Geniş Zaman

Türkçede zamanlar ‘yalın zamanlar’ ve ‘birleşik zamanlar’ olmak üzere ikiye ayrılırlar. Yalın zamanlar: geçmiş zaman, şimdiki zaman, gelecek zaman ve geniş zamandan; Birleşik zamanlar: hikâye, rivayet ve şart birleşik zamanlardan oluşurlar. Türkçe dil bilgisi kitaplarında geniş zamanla ilgili birçok tanım vardır. Bunlardan bazıları aşağıdaki şekildedir:

Geniş zaman, adından da anlaşılacağı gibi, her zamanı içine alan, fiilin her zaman ortaya çıktığını ve çıkacağını ifade eden zamandır. Geniş zaman eklerinin asıl fonksiyonu bu 'her zaman'ı ifade etmektedir. Bu her zaman ifadesine dayanılarak geniş zaman ekleri çeşitli zamanlar için kullanılırlar. Geçmiş zamanda başlayıp şimdiki zamanda devam eden, böylece daimilik vasfını kazanmış olan hareketler için bu zaman kullanıldığı gibi gelecek zamanda olacak veya yapılacak hareketler için de bu çekime başvurulabilir. Demek ki geniş zaman ekleri üç çeşit zaman ifade ederler: 1. her zaman; 2. geçmiş zamanla şimdiki zamanı içine alan bir zaman; 3. gelecek zaman. İşte geniş zaman ekleri hareketin bu üç zaman bölümünden birinde ortaya çıktığını veya çıkacağını göstermek için kullanılırlar (Ergin, 2003, s.291).

Geniş zaman, kendi bünyesindeki esneklik ve her zamana kayabilme özeliği ile şimdiki ve gelecek zamanlara da kayabilmektedir ve bu zamanların işlevlerini de kendi bünyesinde taşımaktadır. Geniş zaman, fiilin sürekli olarak yapıldığını, hâlen yapılmakta olduğunu veya yapılacağını belirten zaman ve kiptir. Ancak, geniş zaman kipiyle karşılanan geçmişlik, şimdilik ve geleceklik *-DI / -DU, -mİş / -mUş* ve *-AcAk* eklerindeki gibi kesin ve belirli değildir. Nispî bir belirsizlik vardır (Korkmaz, 2007, s.637).

Geniş zamanla ilgili Tahsin Banguoğlu, Eski Türkçeden beri bu zaman sınırsız denecek kadar geniş bir kullanıma sahiptir. Başka bir deyimle bu kipin zaman içinde kendiliğinden pek belirli bir yeri olmayıp kullanışa göre değişebilir. Bu geniş ve adeta zaman üstü anlatımı sebebiyle geniş zaman kipi genel yargılar, kanunlar, kurallar, hikmetler, vecizeler, atasözleri vb. kullanımlara hayat vermektedir: *Böyle gelir, böyle gider; Bu kanunu İçişleri Bakanı yürütür; Allah'ın dediği olur; Et tırnaktan ayrılmaz*. Ayrıca bu zaman alışkanlık, süreklilik ve kararlılık bildirir: *Sabahları süt içerim; Yaz kış burada otururuz; Sen adam olmazsın* (Banguoğlu, 2007, s.462) der.

Karaağaç geniş zamanla ilgili, geniş zaman, şimdiki ve gelecek zamanları içine alan belirsiz bir zamandır. Geniş zaman, şimdiki zamanda gerçekleşmekte olan dil kullanımını, yani düşünme ve konuşmaları, geçmişe ve geleceğe yönlendiren bir zamandır (Karaağaç, 2009, s.88-89) ifadelerini kullanır.

Yukarıdaki tanımlardan da anlaşılacağı üzere, geniş zaman kipi, geçmişten geleceğe uzanan geniş bir zaman kesimindeki oluş ve kılışları içine almaktadır ve geçmiş, şimdi ve gelecek olmak üzere üç zaman arasında gidip gelmektedir. Kısacası geniş zamanı *fiilin gösterdiği, belirttiği hareketin geniş zamanda yapıldığını / yapılmakta olduğunu bildiren; bütün zamanları kapsayan (geçmiş, şimdiki ve gelecek zamanları da içine alan) zaman* olarak tanımlamak çok doğru ve yerinde olacaktır.

Tarihî Türk Lehçelerinde (Genel Türkçede) ve Türkiye Türkçesinde Geniş Zamanın Olumlu Kullanımları

Türkçede geniş zaman kipi; *-r*, *-Ar*, *(I)r / (U)r* olmak üzere sıfat fiil kökenli iki farklı ek türü ile karşılanmaktadır (Korkmaz, 2007, s.637). Bu ekler fiil kök, köken veya gövdelerine geniş zaman eki ve akabinde gelen şahıs eklerinin eklenmesiyle oluşmaktadır.

Bu eklerden *-r* bugün umumî geniş zaman eki durumundadır. Birden çok heceli bütün fiil kök ve gövdelerine, vokalle biten bütün fiil kök ve gövdelerine, tek heceli fiil kök ve gövdelerinin de bir kısmına bu ek getirilir; *açıl-ı-r*, *unut-u-r*, *ye-r*, *başla-r*, *den-i-r*, *gel-i-r* misallerinde olduğu gibi. *-ar*, *-er* ise yalnız tek heceli fiil kök ve gövdelerine, fakat bunların büyük bir kısmına getirilen geniş zaman ekidir. Tek heceli fiillerin geniş zamanı vokal veya konsonantla biten az sayıdaki bir kısım fiillerde *-r* ile yapılır. Bugün geniş zamanı *-r* ile yapılan bazı fiillere eskiden *-ar*, *-er*; bugün geniş zamanı *-ar*, *-er* ile yapılan bazı fiillere de eskiden *-r* getirildiğini görmek mümkündür: bugün kullanılan *gör-ü-r*, *kıl-ar* şekilleri ile Eski Anadolu Türkçesinde görülen *gör-er*, *kıl-ur* şekillerinde olduğu gibi. Fakat bu değişiklikleri gösteren fiiller çok az olup Batı Türkçesinin Osmanlı sahasında *-r* veya *-ar*, *-er* alan fiiller eskiden beri bugünkü gibi ayrıla gelmiştir (Ergin, 2003, s.292).

Türkçede geniş zamanın olumlusu için yaygın şekilde yukarıda da belirttiğimiz gibi “*-r*, *-Ar*, *(I)r / (U)r*” ekleri kullanılmaktadır. Bu eklerin dışında Türkçenin tarihi ve çağdaş lehçeleri incelendiği zaman geniş zamanın olumlusu için farklı morfemlerin bu anlamda kullanıldığı görülecektir. Türkçenin tarihî seyri içerisinde geniş zamanın olumlusu için kullanılan farklı morfemler şu şekildedir:

Öncelikle Eski Türkçeye bakılacak olursa geniş zaman için 3 farklı şekle rastlanılabilir. Bunlar: 1. *-ur*, *ür* (*bil-ür*, *başla-y-ur*, *tile-y-ür* ‘diler’, *ti-y-ür* ‘der’); 2. *-ar*, *-er* (*tut-ar*, *kes-er*); 3. *-r* (*ti-r* ‘der’, *başla-r*). Bunlardan en eskisi *-ur*, *-ür* ekidir. *-ar*, *-er*’in daha sonra ortaya çıktığı anlaşılmaktadır. *-r* ise ancak devrenin sonlarına doğru ortaya çıkmıştır (Ergin, 2003, s.292-293).

Eski Türkçeye ilgili Gabain de benzer bilgileri vermektedir. Gabain’in de aktardığı üzere Eski Türkçede geniş zaman için *-ur / ür*; nadiren *-ar / -er*; tek tük de *-ır / -ir*; fiil tabanının ünlü ile bitmesi halinde *-yur / -yür*; nadiren *-r*; şahıs zamirleri *men*, *sen*, -yahut *ol*, *bo*; *biz*, *siz* yahut *sizler*, -yahut *+lar*, *+ler* yahut *olar*. Nadiren, aynı fiil tabanına değişik geniş zaman ünlüsü gelir: Alışılmış olan *tegin-ür*’ün yanında *tegin-er* de vardır (Gabain, 2003, s.80).

-ar, -er, Eski Türkçede başkaları yanında şu fiil tabanalarına gelir: *tart-* ‘çekmek’, *al-* ‘almak’; *kan-* ‘kanmak’; *uq-* “anlamak” *ärgür-* ‘(zaman) geçirmek’ vb. (Gabain, 2003, s.80).

-ır, -ir Eski Türkçede aşağıdaki fiil tabanalarına gelmektedir: *bar-* ‘varmak, gitmek’; *käl-* ‘gelmek’; *kal-* ‘kalmak’; *arıt-* ‘temizlemek’ vb. (Gabain, 2003: 80).

Eski Türkçede *başla-* ‘başlamak’; *boşa-* ‘kurtarmak’; *ti-* ‘demek’ fiillerinin geniş zamanları ekseriya *-yur* bazen de *-r* ile teşkil edilmektedir (Gabain, 2003: 80).

Geniş zaman morfeminin Eski Türkçenin Köktürk dönemiyle alakalı Orhun yazıtlarından bazı kullanım örnekleri vermek yerinde olacaktır:

➤ Altun kümüş eşgiti kutay buşsuz ança **birür** {Altın, gümüş, ipek (ve) ipekli kumaş(ları) zahmetsiz öylece verir(ler)} (Özçelik, 2010, s.82).

➤ Yagru kontukda kisre anıg biligin anta **öyür** ermiş {(Halklar) yakına yerleştikten sonra fesatlarını o zaman düşünür(ler) imiş} (Özçelik, 2010, s.82).

Eski Türkçenin Uygur Türkçesi döneminde geniş zaman kullanımıyla alakalı daha ayrıntılı bilgi verecek olursak geniş zaman kipi teşkilinde şekil ve zaman eki olarak *-r*, *-ar* / *-er*, *-ur*, / *-ür*, şahıs unsuru olarak 1. tip şahıs unsurları kullanılmaktadır. Geniş zaman ifadesinde kesinlik olmadığı için birden fazla zamanı ifade etmektedir (Eraslan, 2012, s.334):

Geniş zaman: Geçmiş ve şimdiki zamanı ifade eder.

Şimdiki zaman: Hareketin yapılmakta olduğu zamanı ifade eder.

Gelecek zaman: İhtimalli bir gelecek zaman olup kesinlik belirten bir zaman ifadesi yoktur.

Eski Uygur Türkçesinde kullanılan geniş zaman eklerine daha detaylı bakacak olursak:

-r + 1. tip şahıs unsurları: *-r* eki yaygın şekilde kullanılan geniş zaman ekidir. Diğer geniş zaman ekleri bu eke dayalı olmalıdır. Genellikle tek heceli fiillere, bazen de birden fazla heceli fiillere getirilir. Ünlüyle biten fiillere doğrudan doğruya, ünsüzle biten fiillere ise bağlayıcı ünlü ile getirilir:

Teklik 1. şahıs: <i>yort-r men</i>	<i>bil-i-r men</i>
2. şahıs: <i>yort-r sen</i>	<i>bil-i-r sen</i>
3. şahıs: <i>yort-r</i>	<i>bil-i-r</i>
Çokluk 1. şahıs: <i>yort-r biz</i>	<i>bil-i-r biz</i>
2. şahıs: <i>yort-r siz / sizler</i>	<i>bil-i-r siz / sizler</i>

Giresun İli ve Yöresi Ağızlarında Kullanılan Geniş Zaman Çokluk I. Şahıs Olumsuzluk
Eki: {-mazuğ/ğ / -mezük/g}

3. şahıs: *yori-rlar* *bil-i-rler* (Eraslan, 2012, s.334-335).

Teklik 1. şahıs: Çam çarım kılsar men kakkdumanı *bilir men*. “Anlaşmaya aykırı hareket etse, ben Kakkdumanı bilirim.” (Eraslan, 2012, s.335).

Teklik 3. şahıs: Tobıx öz-e meng boslar uluğ atka yolğa *tegir*. “Topuk üzerinde ben olsa, ulu ada şöhrete ulaşır.” (Eraslan, 2012, s.335).

Çokluk 2. Şahıs: Ne üçün ölüm yerke *barır siz*. “Niçin ölüm yerine varırsınız?” (Eraslan, 2012, s.335).

Çokluk 3. Şahıs: Temirliğ tağ başguğların et’özleri üze *yuvarlar*. “Demirli dağ kitlelerini üzerlerine yuvarlarlar.” (Eraslan, 2012, s.335)

-ar / -er + 1. tip şahıs unsurları: -ar / -er ekinin kullanılış sahası Uygurcadan sonra genişlemiştir. Ek daha ziyade ünsüzle biten tek heceli fiillere getirilir:

Teklik 1. şahıs: <i>tut - ar men</i>	<i>köy - er men</i>
2. şahıs: <i>tut -ar sen</i>	<i>köy - er sen</i>
3. şahıs: <i>tut -ar</i>	<i>köy - er</i>
Çokluk 1. şahıs: <i>tut - ar biz</i>	<i>köy - er biz</i>
2. şahıs: <i>tut - ar siz / sizler</i>	<i>köy - er siz / sizler</i>
3. şahıs: <i>tut - arlar</i>	<i>köy - erler</i> (Eraslan, 2012, s.335)

Teklik 1. şahıs: Sêni inçe *séver mén* ayadağı yénçü monçuğ teg. “Seni avuçtaki inci boncuk gibi severim” (Eraslan, 2012: 335).

Çokluk 1. şahıs: Anıng [üçün] biz kamağun ikileyü yene yıl[kı] ajunıta toğguluğ ötekke emgekke *teger biz*. “Onun için yine biz hepimiz yeniden havyan mevcudiyetinde doğmak gereken ödeve, eziyete erişiriz.” (Eraslan, 2012: 336).

-ur / -ür + 1. tip şahıs unsurları: Geniş zaman kipini kuran -ur / -ür eki düzlük-yuvarlaklık uyumuna bağlı değildir. Ek ünlüyle biten tabanlara bağlayıcı ünlüyle getirilir. Eski Türkçeden sonra ekin kullanılış sahası daralmıştır:

Teklik 1. şahıs: <i>kıl - ur men</i>	<i>işle - y - ür men</i>
2. şahıs: <i>kıl - ur sen</i>	<i>işle - y - ür sen</i>
3. şahıs: <i>kıl - ur</i>	<i>işle - y - ür</i>
Çokluk 1. şahıs: <i>kıl - ur biz</i>	<i>işle - y - ür biz</i>
2. şahıs: <i>kıl - ur siz / sizler</i>	<i>işle - y - ür siz / sizler</i>

3. şahıs: *kül - ırlar* *işle - y - ürler* (Eraslan, 2012, s.336)

Teklik 3. şahıs: İt çarı bolsar yatıp *ürür*. “İt yaşlı olsa, yatıp *ürür*.” (Eraslan, 2012, s.336).

Karahanlı Türkçesinde geniş zamanın olumlu kullanımına bakılacak olursa; *kayısı kop-ar kör kayısı kon-ar / Kayısı çap-ar kör kayı suv iç-er, kökiş turna kökte ünün yankula-r / Tizilmiş titir teg uç-ar yelgür-er* vb. örneklerde görüleceği üzere *-r, -Ar, -Ir* ve *-Ur* eklerinin geniş zaman eki olarak (Hacıeminoğlu, 2003, s.182-183; Ercilasun, 2011, s.348; Ölmez ve Kaçalın, 2011, s.54; Argunşah & Sağol Yüksekaya, 2013, s.70; Demirci & Kırmıt, 2016, s.66) görülmektedir.

Harezmi Türkçesi dönemine bakılacak olursa geniş zaman eki olarak; *-Ar, -Ur, -(y)Ur* ve *-r* eklerinin kullanıldığı görülmektedir: *kaç-ar, köm-er, yıkıl-ur sen, kör-ür sen, tile-yür men, okı-yur, sözle-r men* vb. (Hacıeminoğlu, 1997, s.144-147; Ölmez & Kaçalın, 2011, s.94-95; Argunşah & Yüksekaya, 2013, s.196-197; Demirci & Kırmıt, 2016, s.69).

Kıpçak Türkçesinde geniş zamanın olumlusu için; *algışla-r men, ayt-ur men, kel-ür sen, koy-ar, inan-ır men* vb. örneklerde görüldüğü gibi *-r, -Ar, -Ir* ve *-Ur* eklerinin kullanıldığı görülmektedir (Karamanlıoğlu, 1994, s.125-127; Argunşah & Sağol Yüksekaya, 2013, s.339; Türk & Boz, 2013, s.200; Demirci & Kırmıt, 2016, s.71).

Çağatay Türkçesinde geniş zamanın olumlusu için; *-r, -Ar* ve *-Ur* eklerinin kullanılmaktadır: *al-ur men, kel-ür men, kork-ar-am, öl-er sen, de-r siz* vb. (Eckmann, 2012, s.130-131; Argunşah, 2013, s.162; Türk & Boz, 2013, s.159; Demirci & Kırmıt, 2016, s.72).

Eski Anadolu Türkçesinde geniş zaman, fiilin ifade ettiği hareketin her zaman yapıldığını anlatan veya her zaman geçerli kuralları anlatmak için kullanılan bir zamandır. Bu fonksiyonu vermek için kullanılan ek *-(V)r*'dir (Şahin, 2009, s.66). Türk dilinde *-(V)r* ekinin ünlüsünün hangi şartta hangi nitelikte geleceği konusu başlı başına bir meseledir (Gülsevin, 2007: 92). Eski Anadolu Türkçesinde geniş zaman için *-r, -Ar, -Ur* ekleri kullanılmaktadır (Köktekin, 2008: 118). Ekin ünlüsü çoğunlukla dar-yuvarlak, bazen geniş-düz, nadiren de dar-düz ünlü olarak kullanılmıştır (Şahin, 2009, s.66). Eski Anadolu Türkçesinin Türkiye Türkçesinden farkı, bu dönem metinlerinde çoğunlukla dar-yuvarlak ünlülerin tercih edilmiş olmasıdır (Gülsevin, 2007, s.92). Özellikle şahıs eklerindeki değişiklik dolayısıyla şu şekilde örnekler karşımıza çıkar: (ben) *gel-ür-ven, başar-ur-vanın, dile-r-em, gör-ür-in; (sen) gid-er-sin, kıl-ur-*

Giresun İli ve Yöresi Ağızlarında Kullanılan Geniş Zaman Çokluk I. Şahıs Olumsuzluk

Eki: {-mazuğ/ğ / -mezük/g}

sın; (o) ko-r; (biz) um-ar-uz; (siz) bil-ür-siz; (onlar) di-r-ler (Ergin, 2003, s.294).

Geniş zamana getirilen 1.ve 2. şahıs ekleri şahıs zamirlerinden inkişaf eden eklerdir ((ben) -am, -em; (sen) -sın, -sin; (biz) -uz, -üz; (siz) -sız, -siz), 3. şahsın teklisinde ek yoktur, çokluğunda -lar, -ler kullanılmaktadır. 1. şahıs eki olarak daha az olmak üzere *-van, -ven* şekli de kullanılmaktadır (Timurtaş, 2005, s.141).

Teklik 1.şahıs (-ur, ür): *kal-ur-am, bil-ür-em, gözed-ür-em, sakın-ur-am*

Teklik 1.şahıs (-ur-van, -ür-ven): *bil-ür-ven, gör-ür-ven*

Teklik 2. şahıs (-ur-sın, ür-sin): *sevin-ür-sin, bul-ur-sın, göster-ür-sin*

Teklik 3. şahıs (-ur, -ür 'eksiz'): *vir-ür, dökil-ür, gey-ür*

Çokluk 1.şahıs (-ur-uz, -ür-üz): *bil-ür-üz*

Çokluk 3.şahıs (-ur-lar, -ür-ler): *ol-ur-lar, gir-ür-ler*

Gülsevin'in Eski Anadolu Türkçesinden verdiği örnekler de Eski Anadolu Türkçesinde eklerin kullanımını göstermesi açısından önemlidir (Gülsevin, 2007, s.92-94):

Teklik 1. şahıs: uçmak aşından **dilerven** bir çanak ; gerü rabbüme lahik **olurvanın** ; sini ben candan **istervem** ; **dilerem** hazretüñden sağlık ola ; ben namaz **kalurın** ve oruc **dutarın** ve zekat **virürin**; çok nesne virmegile benüm hazinemden nesne eksilmez ve dükenmez izzüm celalüm haqqiçün eger dükeli kullarımı benden dileycek olursañ hep saña **bağışlayam** diye

Çokluk 1. şahıs: çelebüm çün ölüme **oğraruz** biz ; bunuñ düşi toğru gelürse **nidevüz**

Teklik 2. şahıs: bu dünyaya niçün pek **yapışursın** ; kıyudan çıktı **sanasın** aydur

Çokluk 2. şahıs: hile birle kim yiglik ve artulık **istersiz** ; siz varasız **dümügesiz** oyuna

Teklik 3. şahıs: anı uykuda **bulur kor gider** ; biz var iken anı kırt kaçan **kapa**

Çokluk 3. şahıs: ferişte cümlesi dirilür ve güneşi çarh özre **ağdururlar** ; **alalar** malı resule **gideler**

Eski Anadolu Türkçesinde geniş zaman ekinin geçtiği bazı metin örneklerine bakacak olursak ekin durumu daha iyi anlaşılacaktır (Şahin, 2009: 66-67):

-nice müddetdür kapuñda **dururam**

-**çekerem**_bu yolda ben kahr u zalām

-ya'ni **diler men** katuña girem

-biz aña iyilik *iderüz* neyise
-ol bu onbeş kavli külli *bilürüz*

-güçimiz yitse kılavuz î kibâr
-inşa‘allah *kalmayavuz* nâ-ümid

Osmanlı Türkçesinde geniş zamanı karşılamak için *-r*, *-Ar*, *-Ur* ve *-Ir* ekleri kullanılmıştır: *yaz-ar*, *bil-ür-üz*, *ağla-r-sın* vb. (Timurtaş, 1991, s.318; Ergin, 2003, s.292; Emre, 2004, s.188; Demirci & Kırmıt, 2016, s.76).

Görüleceği üzere Eski Anadolu Türkçesi ve Osmanlı Türkçesinde yuvarlak ünlülü kullanımlar önemli yer tutmaktadır.

Türkiye Türkçesinde geniş zamanın kullanımı aşağıdaki gibidir:

görmek fiili; (-ur, / -ür)

Teklik

-gör -ür + (ü)m
-gör -ür + sün
-gör -ür + ø

Çokluk

- gör -ür + (ü)z
- gör -ür + sünüz
- gör -ür + ler

izlemek fiili; (-r)

Teklik

-izle - r + (i)m
-izle - r + sin
-izle - r + ø

Çokluk

- izle - r + (i)z
- izle - r + sizin
- izle - r + ler

bakmak fiili; (-ar, / -er)

Teklik

-bak - ar + (i)m
-bak - ar + sin
-bak - ar + ø

Çokluk

- bak - ar + (i)z
- bak - ar + sizin
- bak - ar + lar

Geniş zamanın kullanımıyla alakalı Eski Türkçeden Türkiye Türkçesine kadar genel olarak bakacak olursak aşağıdaki durum ortaya çıkar:

- Köktürk Türkçesi: *-r*, *-Ar*, *-Ur*
- Uygur Türkçesi: *-r*, *-Ar*, *-Ur*
- Karahanlı Türkçesi: *-r*, *-Ar*, *-Ir*, *-Ur*
- Harezmi Türkçesi: *-r*, *-Ar*, *-Ur*, *-(y)Ur*
- Kıpçak Türkçesi: *-r*, *-Ar*, *-Ir*, *-Ur*
- Çağatay Türkçesi: *-r*, *-Ar*, *-Ur*,
- Eski Anadolu Türkçesi: *-r*, *-Ar*, *-Ir*, *-Ur*

Giresun İli ve Yöresi Ağızlarında Kullanılan Geniş Zaman Çokluk I. Şahıs Olumsuzluk

Eki: {-mazuğ/ğ / -mezük/g}

- Osmanlı Türkçesi: -r, -Ar, -Ir, -Ur
- Türkiye Türkçesi: -r, -Ar, -Ir, -Ur

Tarihî Türk Lehçelerinde (Genel Türkçede) ve Türkiye Türkçesinde Geniş Zamanın Olumsuz Kullanımı

Geniş zaman için Türkiye Türkçesinde diğer tarihî ve çağdaş Türk lehçelerinden farklı bir kullanım ön plana çıkmaktadır. Özellikle teklik ve çokluk 1. şahıslardaki kullanım sadece Türkiye Türkçesine has bir kullanım olarak görülmektedir. Bu durumla ilgili olarak görüşler aşağıdaki şekildedir:

Geniş zamanın olumsuzu Türkiye Türkçesinde öbür zamanların ve kiplerin olumsuzlarına göre çok ayrı yapıdadır. Birinci tekil ve çoğul kişilerde olumsuzluk *-mA* biçiminde; diğer kişilerde ise *-mAz* biçimindedir. Bütün eylemlerde olumsuzluk yüzünden kip eki değişmez. Yalnız geniş zaman kiplerinde kip eki değişir. Kip eki *-r* ikinci ve üçüncü kişilerde *-z*'ye dönüşürken, birinci kişilerde tamamen düşmektedir (Gencan, 2001, s.328-329).

Geniş zamanın olumsuzu için günümüzde *-ma*, *-me* eki ön plana çıkmaktadır. Bu durum Türkçede sonradan ortaya çıkmıştır. Eskiden birinci şahıslarda da *-maz*, *-mez* kullanılırdı. Fakat *-maz*, *mez*'li çekim de diğer çekimlerin menfileleri yanında normal değildir. Bunda da çekim olumsuz fiil gövdesine geniş zaman eki getirilerek değil olumlu fiil gövdesine olumsuz geniş zaman eki getirilerek yapılmaktadır. Aslında *-ma*, *-me* olumsuzluk eki ile *-z* fiilden isim yapma ekinde meydana geldiği açık olan *-maz*, *-mez* Türkçede başlangıçtan beri olumsuz partisip ve dolayısıyla geniş zaman eki olarak kullanılan tek ek hâline gelmiştir. Hülasa Türkçede olumsuz fiilin geniş zamanı yoktur, geniş zamanın olumsuzu vardır. Buna da sebep *-maz*, *-mez* olumsuz partisip ekinin geniş zaman eki hâline gelmiş olmasıdır (Ergin, 2003, s.295).

Konunun daha net anlaşılması adına tarihî Türk lehçelerinde geniş zamanın olumsuzu için kullanılan morfemlere birlikte bakalım.

Ediskun ekin Eski Türkçedeki durumuyla ilgili olarak; “Olumsuzluk eki Eski Türkçede *-mAs* ya da *-mAz* biçimindedir: “Aç ne yemes, tok ne demes; Kalın kaz (kaz sürüsü) kılavuzsuz bolmas; Bilmez men gibi” (Ediskun, 1999, s. 181-182) demektedir. Ediskun’un belirttiği gibi eskiden geniş zamanın *sormas men* biçiminde kullanıldığını gösteren örnekler de mevcuttur. Bu durum bize ‘-s’ ya da ‘-z’nin sonradan düştüğünü *-mA*’nin hem olumsuzluk hem de zaman bildirme görevini kendi üstüne aldığını göstermektedir. Lakin biz yukarıda izah edilenlerden de anlaşılacağı üzere *-mAz* ekinin daha eski olduğu kanaatindeyiz. Bu görüşümüzü geniş zamanın olumsuz yapısıyla ilgili olarak; “Açsar tosık ö-

mez sen, bir todsar açsık ö-mez sen ‘Acıkırsan doyacağını düşünmezsin, bir doyarsan acıkacağını düşünmezsin’ (Bilge Kağan) (Gabain, 2003, s.80; Ergin, 1999, s.58; Ercilasun, 2011, s.183; Ata, 2011, s.126-127; Öztürk, 2014, s.51; Demirci & Kırmıt, 2016, s.62) örnekleri de desteklemektedir.

Köktürk Türkçesinde Bilge Kağan Yazıtı’ndan geniş zamanın olumsuz kullanımıyla ilgili birkaç örnek daha vererek geniş zamanın olumsuz yapısının Eski Türkçedeki durumunu daha yakından görelim:

- Edgü bilge kişig edgü alp kişig *yortmaz* ermiş {İyi akıllı kişiyi, iyi cesur kişiyi ilerletmez(ler) imiş} (Özçelik, 2010, s.82).
- Bir kişi yañılsar uguşu bodun bişükiñe tegi *kıdmaz* {Bir kişi hata etse (onun) boy(un)a halk(ın)a (ve) hısım akrabalarına kadar sınır tanımaz(lar)} (Özçelik, 2010, s.82).

Eski Türkçenin Uygur dönemine bakacak olursak, geniş zaman kipinin olumsuzu, *-maz / -mez* şekil ve zaman eki ve 1. tip (zamir kökenli) şahıs unsurları ile teşkil edilmektedir. Ek ünlü veya ünsüzle biten her türlü fiile doğrudan doğruya getirilmektedir.

-maz / -mez + 1. tip şahıs unsurları:

Teklik 1. şahıs: *sal - maz men*

tile - mez men

2. şahıs: *sal - maz sen*

tile - mez sen

3. şahıs: *sal - maz*

tile - mez

Çokluk 1. şahıs: *sal - maz biz*

tile - mez biz

2. şahıs: *sal - maz siz*

tile - mez siz

3. şahıs: *sal - mazlar*

tile - mezler (Eraslan, 2012, s.337).

Çokluk 1. şahıs: Tağığ böriğiğ-ke singmiş-te til tağığ *tuymaz*. “Tada temas ettikte, dil tadı duymaz (Eraslan, 2012, s.337).

Karahanlı Türkçesinde geniş zamanın olumsuz kullanımlarına bakılacak olursa; *aç ne ye-mes, tok ne te-mes, biligsiz yiligsiz sünek teg hali, yiligsiz sünekke sunul-maz elig* (Hacıeminoğlu, 2003, s.182-183; Ercilasun, 2011, s.348; Ölmez & Kaçalın, 2011, s.54; Argunşah & Sağol Yüksekaya, 2013, s.71; Demirci & Kırmıt, 2016, s.66) biçimindeki örnekler geniş zamanın olumsuzu için *-mAz* ve *-mAs* eklerinin kullanıldığını gösterir. Görüleceği üzere Karahanlı Türkçesinde geniş zamanın olumsuzu için kullanılan *-mAz* ekinin sonundaki ‘z’ zamanla sedasızlaşarak *-mAs* şeklinde de kullanılmıştır.

Harezm Türkçesinde geniş zamanın olumsuzu için kullanılan yapılar bakılacak olursa; *ay-maz men, bar-mas men, bil-mes men, indür-mez* örneklerinde görüldüğü gibi geniş zaman olumsuzu için *-mAz* ve *-mAs* eklerinin

Giresun İli ve Yöresi Ağızlarında Kullanılan Geniş Zaman Çokluk I. Şahıs Olumsuzluk
Eki: {-mazuğ/ğ / -mezük/g}

kullanıldığı görülür (Hacıeminoğlu, 1997, s.175; 198; Ölmez & Kaçalın, 2011, s.94; Demirci & Kırmıt, 2016, s.69). Yine bu dönemde Oğuz Türkçesinin etkisiyle geniş zamanın olumsuzunun teklik 1. şahıs çekiminde görülen *bil-mezin*, *bil-men*, *kıl-man*, *kıl-mazın* vb. örnekler teklik 1. şahısla birlikte -*mAzIn*, -*mAn* yapılarının da kullanıldığını gösterir (Ölmez & Kaçalın, 2011, s.94; Argunşah & Sağol Yüksekaya, 2013, s.198; Demirci & Kırmıt, 2016, s.69).

Kıpçak Türkçesinde geniş zamanın olumsuzu için kullanılacak eklere bakılacak olursa; *ye-mes men*, *kel-mes-ler*, *tüş-mez*, *kel-mez siz*, *an-mas siz*, *bil-men*, *ınan-man* örneklerinde görüldüğü gibi -*mAz*, -*mAs* ve -*mAn* eklerinin Kıpçak Türkçesinde geniş zamanın olumsuzunu karşıladığı görülecektir (Karamanlıoğlu, 1994, s.125-127; Argunşah & Sağol Yüksekaya, 2013, s.340; Türk & Boz, 2013, s.200; Demirci & Kırmıt, 2016, s.71).

Çağatay Türkçesinde geniş zamanın olumsuzu için -*mAs* eki kullanılmaktadır. Bu ekin teklik 1. şahısta “s” sesinin düşüp zamirin eklediği örneklerin bulunduğu, nadiren ekin -*mAz* biçimine de rastlandığı, Teklik 1. şahıs çekiminde Oğuz Türkçesi etkisi olarak geniş zamanın olumsuzunun -*mAn* biçiminde de geldiği, Oğuz Türkçesi etkisiyle zamirin eklediği -*mez-em* biçiminin de geldiği *anla-man* “anlamam”, *bar-man* “varmam”, *bil-men* “bilmem”; *bil-mez-em* “bilmem”; *bar-mas sen* vb. (Eckmann, 2012, s.130-131; Argunşah, 2013, s.162-163; Türk & Boz, 2013, s.159; Demirci & Kırmıt, 2016, s.72-73) görülmektedir.

Çağatay Türkçesinde geniş zamanın olumsuz kullanımıyla alakalı Üstüner de benzer görüşleri dile getirmektedir. Üstüner’in de ifade ettiği gibi “geniş zaman olumsuzluk eki olan -*mAz* Çağatay Türkçesinde ve günümüz Doğu Türkçesinde -*z* > -*s* değişimi ile birlikte -*mAs* şeklinde, Abakan, Şor ve diğer bazı lehçelerde -*m* > *b*- değişmesi ile birlikte -*bAs*, -*pAs* şeklinde kullanılmaktadır” (Üstüner, 2000, s.160).

Eski Anadolu Türkçesinde geniş zamanın olumsuzu için -*mAz* eki kullanılmaktadır. Eski Anadolu Türkçesinde ekin çokluk 1. şahısla birlikte kullanımını gösteren bazı örnekler şunlardır: *kıl-maz-uz*, *bil-mez-üz* (Köktekin, 2000: 118); *bir dahı düşmandan korkup kaç-maz-uz* (Şahin, 2009, s.67).

Osmanlı Türkçesinde geniş zamanın olumsuzunu karşılamak için -*mAz* ekinin kullanıldığı, geniş zamanın olumsuz teklik 1. şahıs çekiminde ise -*mAz* ekindeki “z”nin eriyip düşmesi sonucu çekimin; *yaz-ma-m*, *yaz-maz-sın*, *git-me-m*, *git-mez-sin* vb. (Timurtaş, 1991, s.318; Ergin, 2003, s.294; Emre,

2004, s.188; Demirci & Kırmıt, 2016, s.76) örneklerde olduğu gibi kullanıldığı görülmektedir.

Türkiye Türkçesine bakılacak olursa geniş zamanın olumsuz çekimi aşağıdaki gibidir:

Teklik 1. şahıs: <i>yap – ma - m</i>	<i>bil - me - m</i>
2. şahıs: <i>yap – maz - sın</i>	<i>bil - mez - sin</i>
3. şahıs: <i>yap - maz</i>	<i>bil - mez</i>
Çokluk 1. şahıs: <i>yap – ma - y - ız</i>	<i>bil - me – y - ız</i>
2. şahıs: <i>yap - maz - sınız</i>	<i>bil - mez - siniz</i>
3. şahıs: <i>yap – maz - lar</i>	<i>bil – mez - ler</i>

Türkiye Türkçesi ağızlarına bakılacak olursak Çağatay Türkçesinde görülen *-mAs* şeklindeki kullanımlara bazı Türkiye Türkçesi ağızlarında da rastlanmaktadır. Ahmet Cevat Emre, bazı ağızlarda yalnız *-Ar* şeklinin bulunduğunu olumsuzun ise *-mAz* olduğunu belirtir. Ahmet Cevat Emre yine ekle ilgili tespitlerini aktarırken eklerde yer alan *-r* ile *-z* seslerinin bir olduğu anlaşılmaktadır. *-mAz* yerine *-mAr* diyen ağızlar var demektedir (Emre, 1945, s.194-196). Teklik ve çokluk 2. ile 3. şahıslarda bu *-r*'nin *-z*'ye dönüşmesi dilimizin tarihsel oluşumuna aykırı bir durum değildir: *kudur-* > *kuduz*; *semir-* > *semiz* örneklerinde görüldüğü gibi. Fakat bu *-z* ile *-s* seslerinin aynı olduğu düşüncesine birçok Türkolog itibar etmemektedir.

Ekte görülen *-z* > *-s* durumuyla ilgili olarak Türkiye Türkçesi ağızlarından bazı misaller veren Ahat Üstüner şunları söylemektedir: “Büyük ünlü uyumuna bağlı olarak, fiil tabanlarına *-maz / -mez* şekillerinde eklenen olumsuzluk eki, Doğu Türkçesinde de görüldüğü gibi *-z / -s* değişmesi ile Kastamonu, Çankırı, Zonguldak, Sivas, Ordu, Ermenek, Kahramanmaraş, Eskişehir, ağızlarında nadiren *-mAs* şekillerinde görülmektedir” (Üstüner, 2000: 162). Bu durum ağızlarda normal bir şekilde dilin keskin dişlere yaklaşması sonucu *-z*'nin *-s*'ye yaklaşması veya dönüşmesi şeklinde ortaya çıkabilir. Fakat ağızlarda bu şekilde kullanılıyor olması *-mAs* şeklinin daha eski olduğu anlamına gelmez. Üstüner'in görüşü bu noktada çok önemlidir.

Genel olarak bakacak olursak, Ergin bu ekin Eski Türkçe, Eski Anadolu Türkçesi ve Osmanlı Türkçesindeki kullanımıyla ilgili olarak şu ifadeleri dile getirmektedir: “Geniş zamanın olumsuzunda birinci şahıslar için *-ma / -me* kullanılması Eski Anadolu Türkçesinden sonra ortaya çıkmış, Osmanlıcada uzun müddet iki ek yan yana kullanılmış, nihayet Osmanlıcanın sonlarında *-maz / -mez* yerini tamamıyla *-ma / -me*'ye bırakmıştır. Eski Türkçede bu çekimde *-maz / -mez*'den sonra şahıs zamirleri getirilerek yapıldı. Eski Anadolu Türkçesinde ve Osmanlıcada bu çekimin bugünkünden farkı birinci

Giresun İli ve Yöresi Ağızlarında Kullanılan Geniş Zaman Çokluk I. Şahıs Olumsuzluk

Eki: {-mazuğ/ğ / -mezük/g}

şahısların *-maz / -mez*’le de yapılması ve şahıs eklerindeki değişiklikler dolayısıyla karşımıza çıkan ayrılıklardır: *ko-maz-van, dile-mez-venin, bil-mez-in, gel-mez-em, gör-me-n* (Osmanlı Türkçesinde); *di-mez-siñ* (Osmanlı Türkçesi); *gör-mez-üz, git-mez-siz, git-mez-siñiz* (Osmanlı Türkçesi) misallerinde olduğu gibi” (Ergin, 2003, s.295).

Tarihî Türk lehçeleri ve Türkiye Türkçesinde görülen *-mAz* ekinin yapısı hakkında Kemal Eraslan’ın belirttiğine göre şu görüşler mevcuttur:

Bang, *-maz / -mez < -ma / -me* ‘menfilik unsuru’ + *-z* ‘fiilden isim yapma eki’ zamanla ilgili bir kelimenin bakiyesi olarak gördüğü *-ma / -me*’nin belki de **ama-*, **uma-* ‘bırakmak, yapmamak’ manasında bir fiilden gelebileceğini kabul eder (Eraslan, 1980, s.41).

Ramstedt ise *-maz / -mez < -m* ‘fiilden isim yapma eki’ *-e* ‘menfi fiil’ – *r* ‘geniş zaman eki’; başka bir izahında ise, *-m* ‘fiilden isim yapma eki’ + *er* ‘olmak’ manasına gelen ‘*er-*’ fiilinin geniş zamanı şeklinde izah eder. Rösanen bunu saçma bulur ve Kotwicz’in eki *-mas / -mes < -ma-sız / -me-siz* şeklinde ayırdığını belirtir (Eraslan, 1980, s.41; Üstüner, 2000, s.161).

A. Von Gabain eki, *-maz / -mez < -ma / -me* ‘fiilden fiil yapma eki’ – *z* ‘fiilden isim yapma eki’ şeklinde izah eder (Eraslan, 1980, s.41).

Adalı olumsuzlukla ilgili olarak, geniş zamanda, olumsuzluk ardılından sonra geniş zaman ardılı *-r* kullanılmaz. Birinci tekil ve çoğul kişi ardılı olumsuzluk ardılına doğrudan, öteki kişilerde *z* aracılığıyla bağlanır. *z*’yi olumsuzda kullanılan geniş zaman ardılı olarak *-mAz* biçiminde alabiliriz. Ancak, çağdaş Türkiye Türkçesinde öteki birincil zamanlarda kullanılmaması, *z*’ye küme ayırıcı niteliği olan bir geçiş ünsüz görünümü vermektedir. Buyurumda da istemi belirten herhangi bir ardıl kullanılmadığından kişi ardılları olumsuzluk ardılına doğrudan bağlanır (Adalı, 2004, s.64) der.

Bang, Ramstedt, Rösanen, Kotwicz ve A. Von Gabain’in *-maz / -mez* olumsuzluk ekiyle ilgili görüşlerini dile getiren Kemal Eraslan, bu açıklamalardan en uygun olanının A. Von Gabain’e ait olduğunu kabul eder ve şunları dile getirir: “Ek daha Eski Türkçe devresinde şekil ve zaman eki durumuna geçmiş isim-fiil ekidir. Sonundaki *-z* ile *-r*’nin ilgisi yoktur. Menfi fiil gövdelerinin *-r* ile geniş zaman çekimine rastlamaktayız ancak bu sadece çekimli fiillerde görülen bir durumdur.” (Eraslan, 1980, s.41).

Alyılmaz geniş zamanın olumsuzuyla ilgili olarak, Türkiye Türkçesinde olumsuz fiillerin geniş zaman biçimbirimleri *-mAz+* değil; 1. teklik ve 1. çokluk şahıslar için: ‘*-Ø+*’; diğer şahıslar içinse: *-z+*’dir. Türkçede olumsuzluk

biçimbirimi *-mA-*'nın 1. teklik ve 1. çokluk şahıslarda işaretsiz ‘-Ø+’ olarak kullanılan geniş zaman biçimbiriminin görevini de üzerine aldığı, geniş zaman biçimbirimi gibi kullanıldığı; bu yüzden vurgulu olduğu kaydedilmektedir (Alyılmaz, 2010, s.111) der.

Türkçede olumsuz fiillerin geniş zamanıyla alakalı bilgileri toplayacak olursak geniş zaman olumsuzluk ekinin 1. teklik ve çokluk şahıslarda *-mA* olduğu düşüncesinin sadece Türkiye Türkçesine has bir durum olduğu ortaya çıkmaktadır. Ek, yukarıda görüldüğü üzere tarihi Türk lehçelerinde ve Türkiye Türkçesi gibi Oğuz grubunda yer alan çağdaş Türk lehçelerinden Azerbaycan, Türkmen ve Gagavuz Türkçelerinde 1. teklik ve çokluk şahıslarda *-mAr* ve *-mAz* ekiyle yapılmaktadır. Karluk ve Kıpçak grubu Türk lehçelerinde ise *-mAs* şeklindedir. Tüm bunlardan yola çıkılarak denilebilir ki Türkiye Türkçesinde geniş zaman olumsuzluk ekinin sonundaki ünsüz *-r* değil *-z*'dir. Buradaki *-z* olumsuzluğu ortaya koyan *-mA* gibi görevli bir dil ögesidir ve bu *-z* eki 1. teklik ve çokluk şahıslarla yapılan çekimlerde düşmektedir. Türkiye Türkçesinde bunun aksi bir kullanım mevcut değildir.

Geniş zaman olumsuzluk yapısının Türkiye Türkçesi gibi Oğuz grubunda yer alan çağdaş Türk lehçelerinden Azerbaycan, Gagavuz ve Türkmen Türkçelerindeki durumlarına da birlikte bakalım. Bu lehçelere bakma sebebimiz, hem bu üç lehçenin Oğuz grubunda yer alması hem de Türkiye Türkçesi ağızları ile birçok konuda paralellik göstermesidir.

Azerbaycan, Gagavuz ve Türkmen Türkçelerinde Geniş Zaman Kullanımı

Azerbaycan Türkçesinde Türkiye Türkçesinden farklı olarak geniş zaman eki sadece *-Ar* şeklindedir ve Türkiye Türkçesindeki *-Ir / -Ur* ve *-r* ekleri, Azerbaycan Türkçesinde geniş zamanı karşılamamaktadır. Türkiye Türkçesinde geniş zamanı ifade eden *-Ir / -Ur* eki Azerbaycan Türkçesinde şimdiki zaman eki olarak kullanılmaktadır (Ercilasun, 2007, s.208).

Azerbaycan Türkçesinin en yaygın geniş zaman eki olan *-Ar* eki ünlü ile biten kelimelere araya *-y* yardımcı sesi eklenerek kullanılmaktadır: *o**h**uyar*, *y**i**yer* vb.

Semeni

Getme menden uzağlara semeni...

Bizim eller *o**h**uyur* bu neğmeni

Semeni ay semeni sağla meni.

Dizerem dört yanına nergisi yasemeni,

Semeni, ay semeni sağla meni.

(Bir Azerbaycan Türküsü) (Gül, 2015, s.547).

Giresun İli ve Yöresi Ağzlarında Kullanılan Geniş Zaman Çokluk I. Şahıs Olumsuzluk
Eki: {-mazuğ/ğ / -mezük/g}

Eziz Şehriyara Selam
Kim **galar** geydine, kim onu **gözler**,
Ovçılar güllesi bağrını **dözler**.

(Coşgun) (Gül, 2015, s.547).

Bu kurala rağmen geniş zamanın olumsuzunda ve ünlü ile biten fiillerde sadece *-r* şeklinin kullanıldığı görülmektedir. Ünlüyle biten fiillerde esas itibari ile yine *-Ar* çok kullanılır: **ganiyar**, **oñuyar**. Ancak bazen sadece *-r* eki de kullanılır. Azerbaycan Türkçesinde şimdiki zaman eki *-Ir / -Ur* olduğu için bu “*-r*”li geniş zaman şekilleri dar vokal ile biten fiillerde genellikle şimdiki zaman ile karışmaktadır (Gül, 2015, s.547).

Azerbaycan Türkçesinde geniş zamanın olumlu kullanım örnekleri aşağıdadır:

bakmak ve **sevmek** fiilleri üzerinden Azerbaycan Türkçesinde ekin olumlu kullanımına birlikte bakalım:

Teklik	1. şahıs: <i>bak - ar - (a)m</i>	<i>sev - er - (e)m</i>
	2. şahıs: <i>bak - ar - san(ñ) (-siz)</i>	<i>sev - er - sen(ñ) (-siz)</i>
	3. şahıs: <i>bak - ar - ø</i>	<i>sev - er</i>
Çokluk	1. şahıs: <i>bak - ar - ik</i>	<i>sev - er - ik</i>
	2. şahıs: <i>bak - ar - sınız(sıñız / -siz)</i>	<i>sev - er - siniz(sinñiz / -siz)</i>
	3. şahıs: <i>bak - ar - lar</i>	<i>sev - er - ler</i>

Azerbaycan Türkçesinde geniş zamanın olumsuz kullanımını aşağıdaki şekillerde yapılmaktadır.

gelmek fiili üzerinden Azerbaycan Türkçesinde geniş zamanın olumsuz kullanımına birlikte bakalım:

Teklik	1. şahıs: <i>gel - mez - (e)m / gel - men - (e)m / gel - mer - (e)m</i>
	2. şahıs: <i>gel - mez - sen (- señ)</i>
	3. şahıs: <i>gel - mez - ø</i>
Çokluk	1. şahıs: <i>gel - mez - ik / gel - men - ik / gel - mer - ik</i>
	2. şahıs: <i>gel - mez - siniz (-siñiz, -siz)</i>
	3. şahıs: <i>gel - mez - ler</i>

Türkiye Türkçesinde teklik ve çokluk 1. şahıslarda tarihî Türk lehçelerinden beri varlığını koruyan *-mAz* geniş zaman olumsuzluk ekindeki “*z*”nin eriyip düştüğü görülür. Fakat yukarıdaki örneklerde de görüldüğü üzere Azerbaycan Türkçesinde teklik ve çokluk 1. şahıslarda *-mAz* aynen varlığını devam ettirmektedir.

Ahmet Bican Ercilasun'un da izah ettiği üzere Azerbaycan Türkçesinde, geniş zamanın olumsuzu için olumsuzluk eki ile zaman ekinin kaynaşmış biçimi kullanılmaktadır. Bu şekilde 1. teklik ve çokluk şahıslar $-mAr$ eki ile 2. ve 3. teklik ve çokluk şahıslar ise $-mAz$ eki ile oluşturulmaktadır (Ercilasun, 2007, s.208).

Bununla oynamaram (Vahabzade, 1979, s.115; Akt. Gökçür, 2012, s.1804).

Çağdaş Azerbaycan Türkçesinin aksine Güney Azerbaycan Türkçesinde çokluk birinci şahısta düz ünlülü fiile, yuvarlak ünlülü şahıs eki gelebilmektedir: $al - ar - ix > al - lux$ (Sarıkaya, 2001, s.275).

Bu örnek durum Giresun ili ve yöresi ağızlarındaki kullanıma birebir benzemese de Giresun ili ve yöresi ağızlarında da düz ünlülü fiile, yuvarlak ünlülü ek gelmektedir. Ergin ekle ilgili olarak, Azerbaycan Türkçesinde geniş zamanın olumsuzun birinci şahıslarda Türkiye Türkçesinin aksine $-mAz / -mAr$ şeklinde olması, Azerbaycan Türkçesinde $-r$ geniş zaman ekinin hem olumlu hem de olumsuz çekimlerde zaman eki ile şahıs eki arasındaki uyumdan kaynaklanmaktadır (Ergin, 2003, s.118) der. Bu durum umumi Türk dilindeki $r \sim z$ kullanım tercihiyle alakalı bir durumdur ve hem Azerbaycan hem Gagavuz hem de Türkmen Türkçesinde $-mAz$ ve $-mAr$ kullanımları bu $r \sim z$ tercihiyle alakalıdır.

Azerbaycan Türkçesinde son zamanlara kadar birinci şahıslarda $-mAz$ yerini korumuştur. Bugünde yine bu $-mAz$ şekilleri devam etmektedir. Ancak bugün “ r ” li şekiller de ortaya çıkmıştır. Bu “ r ” li şekiller yine yalnız 1. şahıslarda görülür. Ayrıca 1. şahıslarda bir de “ n ” li şekiller görülmektedir. Burada görülen diğer hususta çokluk birinci şahıs geniş zamana $-k$ ikinci tipteki şahıs ekinin atlanmış olmasıdır. Osmanlı Türkçesinde bazı ağızlarda da bu görülmektedir. Ancak Türkiye Türkçesinde ek normal olarak birinci tipten $-Iz / -Uz$ şeklindedir (Ergin, 2003).

Gagavuz Türkçesinde geniş zaman çekimi; geçmişi, şimdiki zamanı ve geleceği içine alan üç boyutlu bir zaman ve hareketin şeklini bildirir. Gagavuz Türkçesinde geniş zaman için “bellisiz gelecek zaman” tabirinin kullanılması gelecek zaman anlamının daha kuvvetli olduğunu ortaya koymaktadır. Bu durum bazı araştırmacıları gelecek zaman ekinin $-AcAk$ ekiyle birlikte $-Ar / -Ir$ eki olduğu yargısına götürmüştür (Bozkurt, 1992, s.196; Özkan, 1996, s.145). Aslında geniş zaman eki cümle içindeki zaman zarfına ve kullanım amacına göre çok farklı fonksiyonlar üstlenebilen bir fiil kipidir (Özkan, 1996, s.145).

Teklik 1. şahıs: $ol - ar - (i)m$ $bil - er - (i)m$

Giresun İli ve Yöresi Ağızlarında Kullanılan Geniş Zaman Çokluk I. Şahıs Olumsuzluk

Eki: {-mazuğ/ğ / -mezük/g}

	2. şahıs: <i>ol – ar – sın</i>	<i>bil – er - sin</i>
	3. şahıs: <i>ol – ar</i>	<i>bil - er</i>
Çokluk	1. şahıs: <i>ol – ar – (i)z</i>	<i>bil – er – (i)z</i>
	2. şahıs: <i>ol – ar – sınız</i>	<i>bil – er - sizin</i>
	3. şahıs: <i>ol – ar – lar</i>	<i>bil – er – ler</i> (Özkan, 1996, s.146).

Gagavuz Türkçesinde geniş zamanın olumsuzu daha çok *-mAr* olarak kullanılmaktadır. *-mAr* Azerbaycan Türkçesinde ise sadece 1. teklik ve çokluk şahıslarda kullanılır. Gagavuz Türkçesinde geniş zamanın olumsuz kullanımı aşağıdaki gibidir.

almak ve **vermek** fiili üzerinden Gagavuz Türkçesinde geniş zamanın olumsuz kullanımına birlikte bakalım:

Teklik	1. şahıs: <i>al – mar – (i)m</i>	<i>ver – mer – (i)m</i>
	2. şahıs: <i>al – mar – sın</i>	<i>ver – mer - sin</i>
	3. şahıs: <i>al – mar</i>	<i>ver - mer</i>
Çokluk	1. şahıs: <i>al – mar – (i)z</i>	<i>ver – mer – (i)z</i>
	2. şahıs: <i>al – mar – sınız</i>	<i>ver – mer - sizin</i>
	3. şahıs: <i>al – mar – lar</i>	<i>ver – mer – ler</i> (Özkan, 1996, s.146).

Türkmen Türkçesinde geniş zamanın olumlusu için kullanılan morfemlere bakacak olursak sadece *-Ar* ekinin geniş zamanın olumlusunu karşıladığı görülür (Buran & Alkaya, 2006, s.87). Geniş zamana Türkmen Türkçesinde belirsiz gelecek zaman da denmektedir (Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü, 1991, s.104).

Teklik	1. şahıs: <i>al – ar – (i)n</i>	<i>gör – er –(i)n</i>
	2. şahıs: <i>al – ar – sîñ</i>	<i>gör – er - siñ</i>
	3. şahıs: <i>al – ar</i>	<i>gör - er</i>
Çokluk	1. şahıs: <i>al – ar – (i)s</i>	<i>gör – er – (i)s</i>
	2. şahıs: <i>al – ar – sîñüz</i>	<i>gör – er - siñüz</i>
	3. şahıs: <i>al – ar – lar</i>	<i>gör – er – ler</i> (Buran & Alkaya, 2006, s.87).

Türkmen Türkçesinde geniş zamanın olumsuz şekli teklik ve çokluk 3. şahıslarda *mAz* ile yapılırken, 1. ve 2. şahısların teklik ve çokluk şekillerinde Gagavuz ve Azerbaycan Türkçesinde de olduğu gibi *-mAr* ile yapılmaktadır. Geniş zamanın olumsuz şekli Türkmen Türkçesinde çok aktif kullanılmamaktadır (Başdaş, 2015, s.64-65).

Teklik	1. şahıs: <i>al – mar – (i)n</i>	<i>gör – mer –(i)n</i>
	2. şahıs: <i>al – mar – sîñ</i>	<i>gör – mer - siñ</i>

	3. şahıs: <i>al – maz</i>	<i>gör - mez</i>
Çokluk	1. şahıs: <i>al – mar – (i)s</i>	<i>gör – mer – (i)s</i>
	2. şahıs: <i>al – mar – siñiz</i>	<i>gör – mer - siñiz</i>
	3. şahıs: <i>al – maz – lar</i>	<i>gör – mez – ler</i>

Geniş zaman olumsuzluk ekinin çağdaş Türk lehçelerinden Gagavuz, Türkmen ve Azerbaycan Türkçelerinde görülen durumuyla ilgili bazı araştırmacılar *-r'li* şeklin *-z'li* şekilden önce olduğunu iddia etseler de geniş zaman olumsuzluk eki Eski Türkçe zamanından beri *-mAz* şeklindedir (Özkan, 1996, s.146). Daha sonra Çağatay Türkçesinde *-mAs* şeklinde kullanılmıştır (Eckmann, 1988, s.126). Ekin *-mAr* şekli çok daha sonra Oğuz Türkçesinin bir özelliği olarak ortaya çıkmıştır ve Türkmen Türkçesinde de 3. şahıslar hariç bu ek vardır. Yani ekin aslı, Eski Türkçeden beri *-mAz* şeklindedir.

Geniş Zaman Olumsuzluk Ekiyle İlgili Genel Değerlendirme

Geniş zamanın olumsuzluk ekini toparlayacak olursak ek Eski Türkçeden beri *-mAz* şeklinde kullanılmakta olup, Oğuz Türkçesi etkisiyle Harezmi ve Kıpçak Türkçesinde ortaya çıkmaya başlayan *-mAs* şekli, Çağatay Türkçesiyle beraber daha kapsamlı kullanım alanı kazanmıştır (*Aç ne yemes, tok ne demes atasözünde olduğu gibi*). Bu durum günümüzde Türkiye Türkçesi ağızlarında görülebilmektedir. Geniş zamanın olumsuzluğu için tarihî Türk lehçelerinde kullanılan morfemlere bakacak olursak aşağıdaki gibi bir sonuç karşımıza çıkar:

- Köktürk Türkçesi: *-maz / -mez*
- Uygur Türkçesi: *-maz / -mez*
- Karahanlı Türkçesi: *-maz / -mez*
- Harezmi Türkçesi: *-maz / -mez* ; *-mas / -mes* ve Teklik 1. şahısla birlikte *-mazın / -mezin* ; *-man / -men*
- Kıpçak Türkçesi: *-maz / -mez* ; *-mas / -mes / -man / -men*
- Çağatay Türkçesi: *-maz / -mez* ; *-mas / -mes*
- Eski Anadolu Türkçesi: *-maz / -mez*
- Osmanlı Türkçesi: *-maz / -mez* ; *-ma / -me*
- Türkiye Türkçesi: *-maz / -mez*

Yukarıdaki listede de görüleceği üzere Tarihî Türk lehçelerinde görülmesi de çağdaş lehçeleriyle beraber *-mAr* şekli ortaya çıkmış ve bu şekil özellikle Gagavuz Türkçesinin tüm çekimlerinde kullanımını devam ettirmektedir. *-mAr* şekli genel olarak *-mAz* şeklini tercih eden Azerbaycan Türkçesinde teklik ve çokluk 1. şahıs çekimlerinde de kullanılmaktadır. Yani *-mAr* şeklini Azerbaycan Türkçesinin sadece teklik ve çokluk 1. şahıs çekimlerinde görmekteyiz. Azerbaycan Türkçesinde genel olarak *-mAz* şekli görülmektedir. Türkmen Türkçesinde ise teklik ve çokluk 3. şahıslarda *mAz* ile

Giresun İli ve Yöresi Ağızlarında Kullanılan Geniş Zaman Çokluk I. Şahıs Olumsuzluk
Eki: {-mazuğ/ğ / -mezük/g}

kullanılırken, 1. ve 2. şahısların teklik ve çokluk şekillerinde *-mAr* kullanılmaktadır. Türkiye Türkçesine bakacak olursak teklik ve çokluk I. şahıslarda *-mA* şekli tercih edilirken diğer şahıslarda ise *-mAz* şekli tercih edilmektedir. Bu durum Osmanlı Türkçesinin son dönemiyle ortaya çıkmıştır. Buraya kadar ekin genel durumu, kökeni ve kullanım alanlarını netleştirmeye çalıştık. Giresun ili ve yöresi ağızlarında tespit ettiğimiz kullanım ise bugüne kadar Türkiye Türkçesinde geniş zamanın olumsuz kullanımı için söylenen tanımları değiştireceği gibi Türkiye Türkçesinde geniş zamanın olumsuz kullanımına da önemli bir yenilik kazandıracak düzeydedir.

Türkiye Türkçesi ağızlarında farklı bir öğrenilen geçmiş zamanı gün yüzüne çıkaran Bulduk (Bulduk, 2018: 240)'un da belirttiği gibi Türkçenin birçok tarihî döneminde kullanılan ve kullanılmaya devam eden bu eklerin bize çok yakın ağız ve yazı dili bölgelerinde bile çok sık kullanılıyorken Türkiye Türkçesinde dar bir ağız çevresine sıkışması ilginç bir durum oluşturmaktadır.

Giresun İli ve Yöresi Ağızlarında Geniş Zamanının Olumsuz Kullanımı Üzerine

Giresun ili ve yöresi ağızlarında hem Türkiye Türkçesindeki şekliyle hem de yöresel ağız özellikleriyle geniş zamanın olumsuzunu bulmak mümkündür. Lakin yöresel ağız özellikleri kullanımlarda daha ağır basmaktadır. Hatta yöresel ağız özelliklerinin olduğu yapının iletişimde yüzde doksan civarında etkisi vardır. Yazılı dilde bile kullanımları karşımıza çıkabilmektedir. Giresun ili ve yöresi ağızlarında Türkiye Türkçesindeki şekliyle aşağıdaki gibi geniş zamanın olumsuz şekillerini bulmak mümkündür:

görmek fiili üzerinden Giresun ili ve yöresi ağızlarında ekin standart Türkçedeki şekliyle olumsuz kullanımına birlikte bakalım:

Teklik	1. şahıs: <i>gör – me – m</i>
	2. şahıs: <i>gör – mez – sin</i>
	3. şahıs: <i>gör – mez</i>
Çokluk	1. şahıs: <i>gör – me – (y)iz</i>
	2. şahıs: <i>gör – mez – sizin</i>
	3. şahıs: <i>gör – mez – ler</i>

Geniş zamanın olumsuzunun yöresel ağız özellikleriyle olan kullanımı ise şu şekildedir:

tutmak ve **sevmek** fiili üzerinden Giresun ili ve yöresi ağızlarında geniş zamanın olumsuz kullanımına birlikte bakalım:

Teklik	1. şahıs: <i>tut – ma – m</i>	<i>sev – me – m</i>
	2. şahıs: <i>tut – maz – sın / sılñ</i>	<i>sev – mez – sin / siñ /</i>

	3. şahıs: <i>tut – maz</i>	<i>sev - mez</i>
Çokluk	1. şahıs: <i>tut – maz – uķ/ġ</i>	<i>sev – mez – ük/g</i>
	2. şahıs: <i>tut – maz – siniz / siñiz</i>	<i>sev – mez – siniz / siñiz</i>
	3. şahıs: <i>tut – maz – lar</i>	<i>sev – mez - ler</i>

Bu iki kullanımda da bizi ilgilendiren ilginç örnek geniş zaman olumsuzluk ekinin 1. çokluk şahıs çekimidir: *tut – maz – uķ/ġ sev – mez – ük/g*.

Bu kullanımı geniş ünlülü haliyle Türkiye'nin başka bir bölgesinde bulmak çok zordur. Böyle bir kullanım Türkiye Türkçesinde yıllardır bilinen 1. teklik ve çokluk şahıslarda geniş zamanın olumsuzu *-mA*'dır tezini de çürütmektedir. Yine örnekte görüldüğü üzere şahıs eki olarak yuvarlak ünlülü – *Uk* eki kullanılmaktadır. Bu zamir kökenli şahıs ekini düz ünlülerden sonra bu şekilde Türkiye Türkçesinin başka ağızlarında bulmak zordur. Ek, düz veya yuvarlak ünlü fark etmeksizin tüm fiillere yuvarlak ünlülü olarak eklenmektedir. Ekin bu kullanımı yukarıda da belirttiğimiz gibi çağdaş Türk lehçelerinden Azerbaycan Türkçesinin kullanım özellikleri ile aynı iken Gagavuz Türkçesi ve Türkmen Türkçesine de yakındır. Kullanımın Azerbaycan Türkçesinden farklı olan tarafı *-mAz* olumsuzluk ekinin üzerine eklenen şahıs eki Azerbaycan Türkçesinde düz ve dar ünlülü *-ıķ, -ik / - uķ, -ük* olmak üzere dört şekilli iken Giresun ili ve yöresi ağızlarında sadece yuvarlak ünlülü *-uķ, -ük* şeklindedir. Bu durum Eski Anadolu Türkçesinin ağızlar üzerindeki etkisiyle alakalıdır. Giresun ili ve yöresi ağızlarında bu yuvarlaklaşma özelliği *-uķ, -ük* şahıs ekinde kendini göstermektedir.

Giresun ili ve yöresi ağızlarında 1. çokluk şahıslar için kullanılan geniş zamanın olumsuzu örneğine Türkiye Türkçesi ağızlarından Nevşehir ili ve yöresi ağızlarında düz ünlülü şahıs ekiyle birlikte rastlanmaktadır. Özellikle bu durum günümüzde Türkiye Türkçesinde 1. şahıslara *-mA* şeklinde eklenen olumsuzluk ekinin ağızlar özelinde *-mAz* şeklinde devam ettirildiğini göstermesi bakımından önemlidir. Zeynep Korkmaz'ın “Nevşehir ve Yöresi Ağızları” kitabında verdiği aşağıdaki örnek Giresun ili ve yöresi ağızlarında varlığını devam ettiren kullanımın daha geniş alanlarda var olduğunu gösteren önemli bir kanaktır:

Birbirin insan görmeyinci ne bilecāh bilmezik, ġormezik dirik. Biz tahsil ġormedik, oġumazıġ ne bilecāh dirik. (İnsan birbirini görmeyince ne bileceğiz, bilmeyiz, görmeyiz deriz. Biz tahsil görmedik, okumayız, ne bileceğiz deriz.) (Korkmaz, 1994, s.136). Ay (2004, s.326), “Türkiye Türkçesi Ağızlarında Fiil Çekiminde Kullanılan Şahıs Ekleri Üzerine” isimli çalışmasında “*-(V)r (+) (y)IK*” şahıs ekini ele alırken benzer örneği vermiştir. Fakat burada görüleceği

Giresun İli ve Yöresi Ağzlarında Kullanılan Geniş Zaman Çokluk I. Şahıs Olumsuzluk
Eki: {-mazuğ/ğ / -mezük/g}

üzere Türkiye Türkçesi ağzlarında yaygın bir kullanım alanı bulan 1. çokluk şahıs eki *-iğ, -ik / -uğ, -ük*, Giresun ili ve yöresi ağzlarının aksine Nevşehir ili ve yöresi ağzlarında 4 şekilli olarak kullanılmaktadır.

Giresun İli ve Yöresi Ağzlarında {-mazuğ/ğ / -mezük/g} Ekinin Kullanım Örnekleri:

- Bu işleri ğarannuğda *yapamazuğ* (Bu işleri karanlıkta yapamayız).
- Biz bullardan gederseg *ölürük* (Biz buralardan gidersek ölürüz). (olumlu kullanım)
- Yoğ biz hiç unnardan *bilmezük*. (Yok biz hiç onlardan bilmeyiz).
- Bu sene İsdambol'a *gederuğ* dediydim emme bildir finduğlar telef oldu. Bu sene hicbi yere *gedemezük* (bildir: geçen yıl. Bu sene İstanbul'a gideriz diyordum ama geçen yıl findıklar telef oldu. Bu sene hiçbir yere gidemeyiz).
- Biz sözü özü bi olmayan adamı *sevmezüg* hemşerim (Hemşerim biz sözü özü bir olmayan adamı sevmeyiz).
- Bize çotanak deller. Bu staddan gimseyi *çıkardmazuğ* (Bize çotanak derler. Bu staddan kimseyi çıkartmayız).
- Yalüz başımıza tallaya *gedemezük* (Yalnız başımıza tarlaya gidemeyiz).

{-mazuğ/ğ / -mezük/g} ekinin Giresun ili ve yöresi ağzlarında kullanımını gösteren yukarıdaki örnekler daha da artırılabilir. Burada dikkati çeken husus ek, çokluk 1. şahıslar için Giresun ili ve yöresi ağzlarında düz, geniş fark etmeksizin tüm fillere *-maz + uğ / -mez + ük* şeklinde kalıplaşmış olarak eklenmektedir: ((biz) *al-maz-uğ, git-mez-ük*).

Türkiye Türkçesinde Şahıs Ekleri

Türkiye Türkçesinde teklik ve çokluk olmak üzere 6 şahıs çekimi vardır. Geçmişten günümüze Eski Türkçe (Köktürk, Uygur), Karahanlı Türkçesi, Harezmi Türkçesi, Kıpçak Türkçesi, Çağatay Türkçesi, Eski Anadolu Türkçesi, Osmanlı Türkçesi ve günümüz Çağdaş Türk lehçeleri ile ağzlarında şahıs eklerinin birçok kullanım örneği vardır. Biz burada sadece benzer şahıs ekinin yaygın görüldüğü Azerbaycan Türkçesi ile Kıbrıs Türk ağzları ve Türkiye Türkçesindeki kullanımları vereceğiz:

- Teklik 1. şahıs: *-m /-(I)m /-(U)m (geldi-m, gelir-im, geliyor-um)*
2. şahıs: *-n /-sIn / sUn (geldi-n, gelir-sin, geliyor-sun)*
3. şahıs: *ø (gelir, geldi, gelecek, geliyor)*
Çokluk 1. kişi: *-Iz /-Uz /-k (gelir-iz, geliyor-uz, geldi-k)*
2. kişi: *-nIz /-nUz / sInIz /-sUnUz (geldi-niz, gelir-siniz)*
3. kişi: *-lAr (gelir-ler, gelecek-ler, gelmiş-ler)*

-k eki Türkiye Türkçesi yazı dilinde sadece görülen geçmiş zaman ekinin 1. çokluk şahsında ve şart ekinin 1. çokluk çekiminde karşımıza çıkmaktadır. Onun dışında -k ekini yazı dilinde şahıs eki olarak göremeyiz. Bu ekin örnekleri şunlardır: (*al-dı-k, gel-di-k, tut-tu-k, gör-dü-k, al-sa-k, sev-se-k*). Eski Türkçeden günümüze uzanan dönemde şahıs eklerinin hem iyelik kökenli hem de zamir kökenli kullanımları olmuştur. Özellikle 1. çokluk şahıs ekinin Eski Türkçeden günümüze geçen süreçte: *-dXmXz, -(X)mXz, -miz, biz, -(I)mIz, -k, -Uz, -vUz* gibi birçok farklı kullanımları karşımıza çıkmıştır.

Giresun İli ve Yöresi Ağzlarında Geniş Zaman Ekiyle Birlikte Kullanılan Şahıs Ekleri ve -uķ/ġ ve -ük/g Eki

Şahıs, fiilin gösterdiği hareketin hangi şahıs tarafından yapıldığını ifade eden gramer kategorisidir. Fiillerin gösterdiği hareketler nesnelere faaliyetleri, onların oluş ve kılışlarıdır. Onun için kullanım sahasına çıkan fiil kök ve gövdeleri daima nesnelere bağlanırlar. Nesnelere birkaç türlü şahıs teşkil ederler. İşte şahıs kategorisi, hareketi yapan nesneyi şahıs halinde ifade eder. Yani fiiller kök veya gövde halinde değil kipler haline girerek şahıslara bağlanırlar (Ergin, 2003, s.134).

Giresun ili ve yöresi ağzlarında standart Türkiye Türkçesinde kullanılan şahıs eklerinin yanında yöresel ağız özelliği olarak görülen ekler de vardır. Bölgede tespit edilen şahıs ekleri birinci tip ve ikinci tip şahıs ekleri olarak ele alınacaktır.

Birinci tip şahıs ekleri, şahıs zamiri menşelidir. Şimdiki zaman, geniş zaman, gelecek zaman, öğrenilen geçmiş zaman, istek ve gereklilik çekimlerinde kullanılırlar. Demir ve Aydoğdu'nun Giresun ili ve yöresi ağzlarında tespit ettiği birinci tip şahıs ekleri aşağıdaki gibidir (Demir & Aydoğdu, 2009, s.229):

Teklik 1. şahıs: *-m / -ım / -im / -um / -üm*

Teklik 2. şahıs: *-n / -sın / -sin / -sun / -sün*

Teklik 3. şahıs: -

Çokluk 1. şahıs: *-z / -ız / -iz / -uz / -üz ; -k / -ķ / ıķ / -ik / -uķ / -ük*

Çokluk 2. şahıs: *-sız / -siz / -suz / -süz / -sınız / -siniz / -sunuz / -sünüz / -süz / -süz / -süz / -süz*

Çokluk 3. şahıs: *-lar / -ler*

İkinci tip şahıs ekleri, iyelik eki kaynaklıdır. Bilinen geçmiş zaman ve şart çekimlerinde kullanılmaktadır. Demir ve Aydoğdu'nun Giresun ili ve yöresi ağzlarında tespit ettiği ikinci tip şahıs ekleri aşağıdaki gibidir (Demir & Aydoğdu, 2009, s.229):

Giresun İli ve Yöresi Ağızlarında Kullanılan Geniş Zaman Çokluk I. Şahıs Olumsuzluk
Eki: {-mazuğ/ğ / -mezük/g}

Teklik 1. şahıs: *-m*

Teklik 2. şahıs: *-n*

Teklik 3. şahıs: *-*

Çokluk 1. şahıs: *-k / -k̄*

Çokluk 2. şahıs: *-z / (nadiren: -nız / -niz / -nuz / -nüz)*

Çokluk 3. şahıs: *-lar / -ler*

Bu ekler tüm zamanlarla birlikte kullanılan şahıs ekleridir. Giresun ili ve yöresi ağızlarında Demir ve Aydoğdu (2009, s.237)'nun geniş zaman çokluk 1. şahıs çekimiyle ilgili verdiği bilgilere göre bölgenin bir bölümünde şahıs eki olarak *-ız / -iz / -uz / -üz* kullanılırken diğer bir bölümünde *-ıķ / -ik / -uķ / -ük* kullanılmaktadır. Bu karışıklık Giresun'un tüm bölgeleri için geçerli olsa da buradaki önemli detay bölgede daha önce derleme-inceleme çalışmaları yapan Demir ve Aydoğdu (2009, s.229), *-uķ / -ük* eklerinin bölge ağızlarında çokluk 1. şahıs eki olarak kullanıldığını tespit etmeleridir. Giresun ili ve yöresi ağızlarında tespit edilen çokluk 1. şahıs eklerinin olumlu ve olumsuz kullanımları örnekleriyle birlikte aşağıdadır. Önce olumlu örneklerle bakalım:

-rıız: *duzlarıız* (< tuzlarıız)

-rıız: *deriız* (< deriız)

-rıız: *doķuruz* (< dokuruz)

-rüüz: *derüz* (< deriız)

-arıız: *sıķarıız* (< sıkarıız)

-eriız: *biķeriız* (< biçeriız)

-ırıız: *ğullanırıız* (< kullanırıız)

-iriız: *geliriız* (< geliriız)

-uruz: *oluruz* (< oluruz)

-ürüz: *olabilürüz* (< olabiliız)

-rıķ: *toplarıķ* (< toplarıız)

-rıķ: *deriķ* (< deriız)

-rıķ: *sāruķ* (< sağarıız); *oynaruķ* (< oynarıız)

-rüķ: *derüķ* (< deriız); *yerüķ* (< yeriız)

-aruķ: *yaparüķ* (< yaparıız); *sataruķ* (< satarıız)

-erüķ: *keseüķ* (< keseriız); *iķerüķ* (< iķeriız)

-rıķ: *ķārırıķ* (< çağırıız)

-rıķ: *barışıruķ* (< barışırıız)

-iriķ: *olabiliriķ* (< olabiliız)

-urıķ: *vururıķ* (< vururuz)

-urüķ: *okudurüķ* (< okuturuz); *vururüķ* (< vururuz)

-ürüķ: *gelürüķ* (< geliriız); *verürüķ* (< veriız)

Giresun ili ve yöresi ağızlarında tespit edilen çokluk 1. şahıs eklerinin olumsuz kullanımına bakacak olursak Demir ve Aydoğdu (2009, s.239)'nun yöreden tespit ettiği örnekler aşağıdaki gibidir:

-meyük: *bilmeyük* (< bilmeyiz)

-meyiz: *gelmeyiz* (< gelmeyiz)

Görüleceği üzere Demir ve Aydoğdu Giresun ili ve yöresi ağızlarında geniş zaman çokluk 1. şahısın olumsuzu için sadece ekteki iki örneği tespit etmiştir. Bu örneklerden birisi standart Türkiye Türkçesindeki kullanımla aynı iken, diğeri *-uķ / -ük* ekinin bölgedeki kullanım yaygınlığını görmemizi de sağlayan *mayuķ / -meyük* 'lü biçimdir. Görüleceği üzere Demir ve Aydoğdu (2009) geniş zaman çokluk 1. şahısın olumsuzu için bizim tespit ettiğimiz *-mazuķ / -mezük* ekiyle alakalı bir bilgi vermemişlerdir. Fakat özellikle *-uķ / -ük* şahıs eki açısından Demir ve Aydoğdu (2009)'nun tespiti önemlidir.

-uķ / -ük eki, Giresun ili ve yöresi ağızlarında geniş zaman olumsuzluk eki *-mAz* ve *-mA* ile birlikte *-mazuķ, -mezük* ve *-mayuķ, -meyük* şeklinde kullanılmaktadır. Standart Türkiye Türkçesi yazı dilinde *-uķ / -ük* şeklinde kullanılan 1. çokluk şahıs eki yoktur. Lakin Giresun ili ve yöresi ağızlarında olduğu gibi Türkiye Türkçesi ağızlarında, Kıbrıs Türk ağızlarında ve çağdaş Türk lehçelerinde *-uķ / -ük* ve *-ıķ / -ik* eki varlığını sürdürmektedir. Türkiye Türkçesinin ağızları ile Kıbrıs Türk ağızlarında, fiil çekiminde yer alan kişi eklerinin kullanımı, Eski Türkçeden ve Türkiye Türkçesinin yazı dilinden oldukça farklıdır. Özellikle Türkiye Türkçesi ağızları ve Kıbrıs Türk ağızlarında, geniş zaman, şimdiki zaman, belirsiz geçmiş zaman ve gelecek zaman kiplerinin çokluk 1. şahıs ekiminde zamir kökenli *-ız / -iz* şahıs eki yerine, belirli geçmiş zaman 1. çoklukta kullanılan *-k* şahıs eki getirilmektedir (Yavuzarslan, 2005, s.1960).

Bu duruma Kıbrıs Türk ağızlarından örnek:

➤ **bul - acay - ıĝ** (Kıbrıs ağzı): ölçünlü dilde karşılığı: **bul - acaĝ - ız**

Görüldüğü üzere Kıbrıs Türk ağızlarında şahıs eki olarak *-ıķ / -ik; -uķ / -ük; -ıĝ / -ig; -uĝ / -üĝ* şekilleri varlığını sürdürmektedir.

Kıbrıs Türk Ağızları ve Türkiye Türkçesi Ağızlarında *-uķ/ĝ* ve *-ük/g* Zamir Kökenli Şahıs Ekinin Genel Durumu

Gelecek Zaman Çokluk 1. Şahıs Çekimleri: -acayıĝ/ķ / -eceyiĝ/k

➤ Aman Allahım! der. “*Napacayıĝ* da bu çocuĝları ortadan *ĝaldıracayıĝ?*” (Saracoĝlu, 2012, s.182).

Giresun İli ve Yöresi Ağızlarında Kullanılan Geniş Zaman Çokluk I. Şahıs Olumsuzluk
Eki: {-mazuğ/ğ / -mezük/g}

- Gak deyince at verecen, guk deyince şarap. Böylece memleketine *varacayığ* (Yorgancıoğlu, 1998: 33; Yavuzarslan, 2005, s.1962).
- “Bunu, kırğ yüg odun, kırğ da çalıyanan barabar dağa *götüreceyiğ* ve fırsızlar çaldı deyeregden ateşe atıb bir güzel *yakacıyığ*” der (Saracoğlu, 2012, s.159).

Geniş Zaman Çokluk I. Şahıs Çekimleri: -(i)rığ/ğ / (i)rig/k; -uruğ / -ürüg; -rığ/ğ / -rig/k; -ruğ/ğ / rüg/k

- **-erig:** “Biz kaş defadır size gelib yer *içerig*. Şimdi da siz dünya güzelini alıb, geliñ sarayımıza da bizim misafirimiz oluñ” (Saracoğlu, 2012, s.183).
- **-arığ:** “Yarın sizi dağa götürerim, odun keselim. Sora da çarşıya götürüb *satarığ*” demiş (Saracoğlu, 2012, s.169).
- **-ırık:** “Senden aldığım o paraylan geçinmeye *çalıırık*...” demiş (Yorgancıoğlu, 1998, s.76).
- **-irig:** “Baña yardım edersen, ağşama döner *gelirig*” demiş (Saracoğlu, 2012, s.173).
- **-rig:** “Aman oğlum satır isdemeyig, biz gezmeg için katır *isderig*” (Saracoğlu, 2012, s.196).
- **-rik:** “Biz anamızı *isderik* demiş çocuklar, bu bizim anamız değil.” (Yorgancıoğlu, 1998, s.36).
- **-uğ:** “Ağaçlı yere gidelim. Onda su da *buluruk* da.” (Yorgancıoğlu, 1998, s.9).

Genel olarak Kıbrıs Türk ağızlarında örnekleri görülen ekin, Türkiye Türkçesi ağızlarından Sinop ağzında da *-arığ / -erik; -aruğ / -erük* şeklinde çekimleri vardır: *görürük* (<*görürüz*), *duyaruğ* (<*duyarız*) (Acar, 2016, s.9).

Geniş Zamanın Çokluk I. Şahıs Olumsuzluğu: -mayığ/ğ / -meyig/k

- **-mayığ:** O zaman dünya güzeli da demiş: “Madem öyle, biz da bu yemeğe *katılmayığ*” (Saracoğlu, 2012, s.184).
- **-meyig:** “Aman oğlum satır *isdemeyig*, biz gezmeg için katır *isderig*” (Saracoğlu, 2012, s.196).
- **-meyik:** “Bir ğabacık suynan, bir çıkıncık yeycek ancak bize yeter bir da sana *veremeyik* deler gene.” (Yorgancıoğlu, 1998, s.67).

Örneklere görüleceği üzere *-mazuğ/ğ, -mezük/g* ağızlarda henüz tespit edilememiş, bunun yerine *-mayığ/ğ / -meyig/k* tespit edilebilmiştir.

İsim Çekimlerinde Çokluk 1. Şahıs:

- **-(y)ig:** “Üçümüz da *buradayıg*. Hem o gün yemeg da bişiririg.” (Saracoğlu, 2004, s.183).
- **-ig:** “Hiş padişahoğlu bulli sağsısından çorba yer?” deller. O da: “Götürün benimkini da yahu, belki yer. Öyle ilanat duyduğ. Biz *fakırıg* nâpalım.” der.” (Saracoğlu, 2004, s.180).
- **-(y)ig:** “Ben yaşlı bir ğarı, hem *fukareyig*, bu kör kızı ne yapacan.” (Yorgancıoğlu, 1998, s.87).

Azerbaycan Türkçesinde Kullanılan Çokluk 1. Şahıs Eki: -ık/ -ik; -uğ/ -ük Üzerine

Haber kiplerinden belirli geçmiş zaman kipi hariç, diğer kiplerin çokluk 1. şahısta Oğuz grubuna ait dillerin tarihî metinlerinde zamir kökenli ek yer alırken, Azerbaycan Türkçesinin yazı dilinde XVIII. yüzyıldan sonra çokluk 1. şahısta kişi eki kurallı olarak *-k* olmuştur (Mirzezade 1990, s.50) Azerbaycan Türkçesinde çokluk 1. şahıs eki geçmiş zaman ve şart çekiminden alınmıştır. Bunu Türkiye Türkçesinde de görüyoruz. Fakat Türkiye Türkçesinde *gelmişik* gibi yalnız öğrenilen geçmişe atlayan ve o da konuşma dilinde kalan mahdut bir değişiklik vardır (Yavuzarslan, 2005, s.1961). Azerbaycan Türkçesinde ise görülen geçmiş zaman ile şart çekiminin bu eki zamir menşeli eklerle çekilen bütün kiplere atlamıştır ve *-Iz*, *-Uz*'ün yerini tutmuştur: *gelerik*, *gelecâyik*, *gelmişik*, *gelek*, *gelemeliyik*, *yaparık*, *oynuyuruğ* vs. misallerinde olduğu gibi (Ergin, 1971, s.126, 128, 129, 145). Bu yönüyle, Azerbaycan ve Horasan Türkçesiyle Doğu Anadolu, Kuzey-Doğu Anadolu, Güney-Doğu Anadolu ve Orta Anadolu'nun bazı bölge ağızları ile Kıbrıs Türk ağızları paralellik göstermektedir.

Azerbaycan Türkçesinde yer alan zamir kökenli şahıs eklerine bakacak olursak çokluk 1. şahıs için kullanılan *-(i)k*, *-(i)k*, *-(u)x*, *-(ü)k*, *-(ü)x* eklerini göreceğiz:

Teklik 1. şahıs: *-am*, *-em*

Teklik 2. şahıs: *-san*, *-sen*

Teklik 3. şahıs: -

Çokluk 1. şahıs: *-(i)k*, *-(i)k*, *-(u)x*, *-(ü)k*, *-(ü)x*

Çokluk 2. şahıs: *-sınız*, *-sınız*, *-sunuz*, *-sunuz*

Çokluk 3. şahıs: *-lar*, *-ler*

Giresun İli ve Yöresi Ağzlarında Kullanılan Geniş Zaman Çokluk I. Şahıs Olumsuzluk
Eki: {-mazuğ/ğ / -mezük/g}

Azerbaycan Türkçesinde olumsuzluk için kullanılan zamir kökenli şahıs ekleri şu şekildedir:

Teklik 1. şahıs: *-mezem / -menem ; -merem / -maram*

Teklik 2. şahıs: *-san / -sen*

Teklik 3. şahıs: *-maz / -mez*

Çokluk 1. şahıs: *-mezik / menik / -merik / -mazıĥ / -manıĥ / -marıĥ*

Çokluk 2. şahıs: *-sınız / -siniz ; -sunuz / -sunuz*

Çokluk 3. şahıs: *-mazlar / -mezler*

Azerbaycan Türkçesinde çokluk 1. şahıslar için kullanılan *-(i)k, -(i)k, -(u)x, -(ü)k, -(ü)x* ekleri ve diğer kişiler için kullanılan eklerin örnekleri aşağıdadır:

Teklik 1. şahıs: *bilmezem / bilmenem*

Teklik 2. şahıs: *bilmezsen*

Teklik 3. şahıs: *bilmez*

Çokluk 1. şahıs: *bilmezik*

Çokluk 2. şahıs: *bilmezsiniz*

Çokluk 3. şahıs: *dönmezler* (Gül, 2015, s.554-555).

SONUÇ

Türkiye Türkçesi ağzları, zengin söz varlığının yanında standart yazı diline göre çok daha zengin ve çeşitli gramer yapılarını bünyesinde barındırabilmektedir. Bugün standart Türkiye Türkçesinde geniş zamanın olumsuzunun çokluk 1. şahıslarla yapılan çekiminde *-mA* morfemiyle gösterilen yapı, Giresun ili ve yöresi ağzlarında *-mAz* morfemiyle kullanılabilir. Bu durum Türkiye Türkçesi ağzlarının ağız-etnik köken ilişkisiyle açıklanabilir. Yörede yaşayan Çepni Türklerinin geçmişten var olan bir dil özelliği olarak düşünülebilir.

Genel hatlarıyla bakıldığında zaman bu çalışmamız geniş zaman olumsuzluk ekinin Türkiye sınırları içerisindeki kullanımıyla alakalı çok çarpıcıdır. Çalışmamızda görüleceği üzere Giresun ili ve yöresi ağzlarında çokluk 1. şahıs ekiyle birlikte kullanılan *-mAz* olumsuzluk eki Türkiye Türkçesi yazı dilinde çokluk 1. şahısla birlikte kullanılan *-mA* olumsuzluk ekinin aksine tarihî Türk lehçelerinde gördüğümüz *-mAz*'ın devamlılığı açısından önemlidir. Bu durum göstermiştir ki Türkiye Türkçesinde ağzlar yoluyla da olsa geniş zamanın olumsuzunun çokluk 1. şahıs çekimi için *-mAz* kullanılmaktadır. Bu kullanım örneği özellikle Azerbaycan Türkçesi başta olmak üzere Türkmen ve Gagavuz Türkçelerinde olan kullanımlarla da örtüşmektedir.

Giresun ili ve yöresi ağızlarının bu noktada Türkiye Türkçesi yazı dilinin aksine tarihî Türk lehçeleri ve çağdaş Türk lehçelerinden özellikle de Azerbaycan Türkçesiyle aynı çizgide olduğunu ve Eski Türkçeden beri var olan *-mAz* olumsuzluk eki ile zamir kökenli *-uķ/ġ*, *ük/g* şahıs ekinin kullanımını devam ettirdiğini söyleyebiliriz. Bu kullanımın Türkiye Türkçesi ağızlarında tespit edilen birebir başka bir benzeri yoktur. Fakat Nevşehir ili ve yöresi ağızlarında da mevcut kullanıma yakın bir kullanımın varlığını devam ettirdiği görülmüştür. Bu kullanımı yöredeki yaşayan Çepni Türklerinin bir ağız özelliği olarak kabul edebiliriz.

Şahıs ekleriyle ilgili ayrıca bakacak olursak özellikle Kıbrıs Türk ağızları başta olmak üzere Doğu Anadolu, Kuzey-Doğu Anadolu, Güney-Doğu Anadolu ve Orta Anadolu'nun bazı bölge ağızlarında tespit edilen *-ıķ/ġ*, *-ik/g* ve *-uķ/ġ*, *-ük/g* şahıs eklerinin yuvarlak ünlülü olarak Giresun ili ve yöresi ağızlarında *-mAz* olumsuzluk ekiyle varlığını devam ettirdiği görülür. Bu ek vesilesiyle Eski Anadolu Türkçesinde görülen yuvarlaklaşma özelliğinin Giresun ili ve yöresi ağızlarında varlığını devam ettirdiği söylenebilir. Çünkü düz ünlülerden sonra bu şahıs eki yuvarlak ünlülü olarak eklenmektedir.

{**-mazuķ/ġ** ; **-mezük/g**} ekinin Osmanlı Türkçesi döneminde Osmanlı'nın özellikle son dönemlerde gücünü kaybetmesi sonucu her şeye muhalefet eden Yeniçeriler ile özdeşleşen ve standart Türkiye Türkçesinde de özellikle siyasî yapı ve gazeteler tarafından dönem dönem gündeme getirilen "İstemezük" şeklinde kalıplaşan kullanım ile bağlantılı olduğu aşıkardır. "İstemezük kafası" gibi tabirlerle de anlatılan bu kullanım, özellikle Osmanlı Türkçesinin dil özelliğini göstermesi açısından önemlidir. Giresun ili ve yöresi ağızlarında tespit edilen "*almazuķ*, *bilmezük*, *vermezüg*, *yapamazuġ*" şeklindeki örnekler ile "İstemezük" kalıp ifadesini bu doğrultuda bir bütün şeklinde düşünmek gerekir. Çünkü Osmanlı Türkçesinin Anadolu sahasına ait birçok dil özelliği Türkiye Türkçesi ağızlarında varlığını devam ettirmektedir.

Genel anlamda olumsuzluk ekiyle alakalı Eski Türkçeden günümüz Türkiye Türkçesine değin ekin genel durumuna bakılacak olursa, aslı olanın *-mAr* olumsuzluk eki değil *-mAz* olduğu görülür. *-mazuķ/ġ*, *-mezük/g* eki geniş zaman çokluk 1. şahıs çekimine yeni bir boyut kazandırmıştır. Türkiye Türkçesi ağızları yeni bir ekin varlığından haberdar olmuştur.

ÇEVİRİ YAZIDA KULLANILAN TRANSKRİPSİYON İŞARETLERİ

ā	: uzun /a/ ünlüsü.
ä	: /a/ - /e/ arası ünlü.
ē	: uzun /e/ ünlüsü.
è	: Yarı geniş, düz, ince (/e/ - /i/ arası) ünlü.

Giresun İli ve Yöresi Ağızlarında Kullanılan Geniş Zaman Çokluk I. Şahıs Olumsuzluk

Eki: {-mazuğ/ğ / -mezük/g}

é	: /e/ - /i/ arası düz, ön, yarı açık ünlü.
ī	: uzun /ı/ ünlüsü.
ī	: uzun /i/ ünlüsü.
ö	: Yarı geniş, yuvarlak, ince (/ö/ - /ü/ arası) ünlü.
ū	: uzun /u/ ünlüsü.
ū	: uzun /ü/ ünlüsü.
ç	: Yarı sızıcı, tonsuz, diş eti (/ç/ - /ş/ arası) ünsüz.
ğ	: Art ünlülerle hece kuran, katı, patlayıcı, ötümlü art damak ünsüzü.
h	: Sızıcı, tonsuz, art damak ünsüzü.
h	: Sızıcı, nefesli, tonlu-tonsuz, gırtlak ünsüzü.
k	: Art ünlülerle hece kuran, katı, tonsuz, art damak /k/ ünsüzü.
ñ	: nazal /n/ ünsüzü.
ŋ	: /ng/ sesini veren ünsüz.
x	: Hırıltılı ve sert /h/ ünsüzü.
˘	: İki biçim birimi altında ulama işareti.
<	: Gelişmenin yönünü gösteren işaret.
>	: Gelişmenin yönünü gösteren işaret.

KAYNAKÇA / REFERENCES

- Acar, E. (2016). Sinop yerli ağızlarını belirleyen genel özellikler. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9(42), 7-11.
- Adalı, O. (2004). *Türkiye Türkçesinde Biçimbirimler*. Papatya Bilim Yayınevi.
- Akar, A. (2006). Ağız araştırmalarında yöntem sorunları. *Turkish Studies*, 1(2), 37-53.
- Alyılmaz, S. (2010). Türkçede olumsuz fiillerin geniş zaman biçimbirimi. *Turkish Studies*, 5(4), 87-118.
- Argunşah, M. & Sağol Yüksekaya, G. (2013). *Karahanlıca, Harezmece, Kıpçakça Dersleri*. Kesit Yayınları.
- Argunşah, M. (2013). *Çağatay Türkçesi*. Kesit Yayınları.
- Ata, A. (2011). *Orhun Türkçesi*. Anadolu Üniversitesi Web-Ofset Tesisleri.
- Atmaca, E. (2017). *Antalya ili Korkuteli ve Yöresi Ağızları*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Ay, Ö. (2004). Türkiye Türkçesi ağızlarında fiil çekiminde kullanılan şahıs ekleri üzerine. *V. Uluslararası Türk Dili Kurultayı Bildirileri I*, 319-342, Türk Dil Kurumu Yayınları.

- Banguoğlu, T. (2007). *Türkçenin Grameri*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Başdaş, C. (2015). Türkmen Türkçesinde olumsuzluk ve yokluk. *TÜBAR*, 20(37), 61-72.
- Bozkurt, F. (1992). *Türklerin Dili*. Cem Yayınları.
- Bulduk, T. B. (2018). Türkiye Türkçesi ağızlarında farklı bir öğrenilen geçmiş zaman eki ve çekimi: -Ip / -Up, -IPDURU / -UPDURU. *Turkish Studies*, 13(20), 225-244.
- Bulut, S. (2013). Türkiye Türkçesi ağızları üzerine çalışma yapılmayan il ve ilçeler. *Turkish Studies-International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 8(1), 1129-1149.
- Buran, A. & Alkaya, E. (2006). *Çağdaş Türk Lehçeleri*. Akçağ Yayınları.
- Buran, A. (2011). Türkiye Türkçesi ağızlarının tasnifleri üzerine bir deneme. *Turkish Studies*, 6(1), 41-54.
- Buran, A. (2015). *Türklük Bilimi Terimleri Sözlüğü*. Akçağ Yayınları.
- Demir, N. & Aydoğdu, Ö. (2009). *Giresun İli ve Yöresi Ağızları*. Giresun Valiliği Yayınları.
- Demir, N. (2002). Ağız terimi üzerine. *Türkbilig*, 2(4), 105-116.
- Demir, N. (2019). *Türkçe Ses ve Biçim Bilgisi*. Altınordu Yayınları.
- Demirci, M. & Kırmıt, D. (2016). Tarihi Türk lehçelerinde ve Türkiye Türkçesinde geniş zaman üzerine bir inceleme. *Route Educational and Social Science Journal*, 3(3), 51-85.
- Eckmann, J. (1988). Dinler (Makedonya) Türk ağızı. *TDAY Belleten 1960*, 8(8), 189-204.
- Eckmann, J. (2012). *Çağatayca El Kitabı*, (Çev. G. Karaağaç). Kesit Yayınları.
- Ediskun, H. (1999). *Türk Dilbilgisi*. Remzi Kitabevi
- Emre, A. C. (1945). *Türk Dilbilgisi*. Cumhuriyet Matbaası.
- Emre, A. C. (2004). *Türkçe Sarf ve Nahiv Eski Lisan-ı Osmanî Sarf ve Nahiv*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Eraslan, K. (1980). *Eski Türkçede İsim-Fiiller*. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, No: 2731.
- Eraslan, K. (2012). *Eski Türkçenin Grameri*. Türk Dil Kurumu Yayınları.

Giresun İli ve Yöresi Ağzlarında Kullanılan Geniş Zaman Çokluk I. Şahıs Olumsuzluk
Eki: {-mazuğ/ğ / -mezük/g}

Ercilasun, A. B. (2007). *Türk Lehçeleri Grameri*. Akçağ Yayınları.

Ercilasun, A. B. (2011). *Başlangıçtan Yirminci Yüzyıla Türk Dili Tarihi*. Akçağ Yayınları.

Erdem, M. D. & Bölük, R. (2012). *Antalya ve Yöresi Ağzları*. Gazi Kitabevi.

Ergin, M. (1971). *Azeri Türkçesi*. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.

Ergin, M. (1999). *Orhun Abideleri*. Boğaziçi Yayınları.

Ergin, M. (2003). *Türk Dil Bilgisi*. Bayrak Yayınları.

Gabain, A. Von (2003). *Eski Türkçenin Grameri*. (Çeviren: Mehmet Akalın), 4. Baskı, Türk Dil Kurumu Yayınları.

Gencan, T. N. (2001). *Dilbilgisi*. Tekağaç Eylül Kitap.

Gökçür, E. (2012). Azerbaycan Türkçesi ile Doğu Anadolu ağzlarındaki ortaklıklar üzerine. *Turkish Studies*, 7(4), 1801-1824.

Gül, M. (2015). İran (Azerbaycan) Türkçesinde şimdiki zaman, duyulan geçmiş zaman ve geniş zaman. *Turkish Studies*, 10(4), 537-558.

Gülensoy, T. & Alkaya, E. (2011). *Türkiye Türkçesi Ağzları Bibliyografyası*. Akçağ Yayınları.

Gülsevin, G. (2007). *Eski Anadolu Türkçesinde Ekler*. 2. Baskı, Türk Dil Kurumu Yayınları.

Gürsoy-Naskali, E. (1997). *Türk Dünyası Gramer Terimleri Sözlüğü*. Türk Dil Kurumu Yayınları.

Hacıeminoğlu, N. (1997). *Harezmi Türkçesi ve Grameri*. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.

Karaağaç, G. (2009). *Türkçenin Söz Dizimi*. Kesit Yayınları.

Karahan, L. (1996). *Anadolu Ağzlarının Sınıflandırılması*. Türk Dil Kurumu Yayınları.

Karamanlıoğlu, A. F. (1994). *Kıpçak Türkçesi Grameri*. Türk Dil Kurumu Yayınları.

Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü (1991). C.1. KB Yayınları.

Korkmaz, Z. (1994). *Nevşehir ve Yöresi Ağzları*. Türk Dil Kurumu Yayınları.

- Korkmaz, Z. (2007). *Türkiye Türkçesi Grameri-Şekil Bilgisi*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Korkmaz, Z. (2010). *Gramer Terimleri Sözlüğü*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Köktekin, K. (2008). *Eski Anadolu Türkçesi*. Fenomen Yayınları.
- Mert, O. (2018). Konuşma Kusurları. (Ed. Osman Gündüz & Tacettin Şimşek), *Türk dili 2* içinde (249-272), Grafiker Yayınları.
- Mirzazade, H. (1990). *Azerbaycan Dilinin Tarihi Grammatikası (Derslik)*. 2. Baskı, Azerbneşr.
- Ölmez, Z. & Kaçalın, M (2011). *XI-XIII. Yüzyıllar Türk Dili*. Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Özçelik, S. (2010). *Eski Türkçe (Kök Türkçe - Metinler, Ders Notları)*. Bizim Büro Basımevi.
- Özkan, N. (1996). *Gagavuz Türkçesi Grameri*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Öztürk, R. (2014). *Köktürkçe El Kitabı*. Palet Yayınları.
- Saracoğlu, E. (2012). *Kıbrıs Ağzı*. Akçağ Yayınları.
- Sarıkaya, M. (2001). Azerbaycan Türkçesinde geniş zaman ve şimdiki zaman çekimleri ile Güney Azerbaycan Türkçesindeki örnekleri. *TÜBAR*, 10, 272-293.
- Şahin, H. (2009). *Eski Anadolu Türkçesi*. 2. Baskı, Akçağ Yayınları.
- Tekin, F. & Cantürk, S. (2014). Giresun ve yöresi ağızlarından derleme sözlüğüne katkılar. *Diyalektolog*, 9, 33-46.
- Tekin, F. & Cantürk, S. (2018). *Giresun ve yöresi ağız sözlüğü*. Arı Sanat Yayınları.
- Telli, B. & Bulduk, T. B. (2019). Adıyaman ili ve yöresi ağızlarından derleme sözlüğü'ne katkılar: fiil. *HİKMET-Akademik Edebiyat Dergisi*, 5(10), 98-115.
- Telli, B. (2017). Güneydoğu Anadolu Bölgesi ağızlarında geçen ikilemeler üzerine bir değerlendirme. *HİKMET-Akademik Edebiyat Dergisi*, 3(6), 133-149.
- Telli, B. (2019). İk/Ük duyulan geçmiş zaman eki üzerine. *Gazi Türkiyat*, 24, 127-140.

- Giresun İli ve Yöresi Ağızlarında Kullanılan Geniş Zaman Çokluk I. Şahıs Olumsuzluk Eki: {-mazuğ/ğ / -mezük/g}
- Timurtaş, F. K. (1991). *Osmanlı Türkçesi Grameri, (3.cilt)*. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Timurtaş, F. K. (2005). *Eski Türkiye Türkçesi-XV. Yüzyıl Gramer Metin Sözlük*. 3. Baskı, Akçağ Yayınları.
- Topal, E. (2018). Giresun Eynesil ağzından derleme sözlüğü'ne katkılar. *KARAM-Karadeniz Araştırmaları, XV(59)*, 291-296.
- Topaloğlu, A. (1989). *Dilbilgisi Terimleri Sözlüğü*. Ötüken Yayınları.
- Türk Dil Kurumu (2011). *Türkçe Sözlük*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Türk, V. & Boz, E. (2013). *XIV-XV. Yüzyıllar Türk Dili*. Anadolu Üniversitesi Web-Ofset Tesisleri.
- Üstüner, A. (2000). *Anadolu Ağızlarında Sıfat-Fiil Ekleri*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Üstüner, A. (2015). *Türkçenin Tarihî Gelişmesi*. Bilge Kültür Sanat.
- Vahabzade, B. (1979). *Şiirler*. Ötüken Yayınevi.
- Vardar, B. ve diğerleri (1980). *Dilbilim ve Dilbilgisi Terimleri Sözlüğü*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Yavuz, S. & Telli, B. (2013). İç Anadolu Bölgesi ağızlarında geçen ikilemeler üzerine bir değerlendirme. *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 6(3)*, 376-402.
- Yavuzarslan, P. (2005). Türk dilinde kişi eklerinin tarihsel gelişimi ve değişimi. *38. ICANAS-International Congress of Asian and North African Studies*, (Tam Metin Bildiri), 1953-1966.
- Yorgancıoğlu, M. O. (2003). *Maniler*. Temel Basımevi.

Kaynak Kişiler

- Kaynak Kişi: Müteber Yanık – Doğum Tarihi: 1940 – Meslek: Ev Hanımı – Derleme Yeri: Mursal Köyü-Tirebolu / Giresun
- Kaynak Kişi: İzzet Yamak – Doğum Tarihi: 1975 – Meslek: Kahve İşletmecisi – Derleme Yeri: Yukarı Çatak Köyü-Doğankent / Giresun
- Kaynak Kişi: Ömer Karaman – Doğum Tarihi: 1926 – Meslek: Çiftçi – Derleme Yeri: Güney Köy-Piraziz / Giresun

Serdar BULUT

Kaynak Kişi: Cihat Bıçakcı – Doğum Tarihi: 1983 – Meslek: Akademisyen –
Derleme Yeri: Akköy-Merkez / Giresun

Kaynak Kişi: Ömer Karaman – Doğum Tarihi: 1926 – Meslek: Çiftçi – Derleme
Yeri: Güney Köy-Piraziz / Giresun

Kaynak Kişi: Hacı Özdemir – Doğum Tarihi: 1964 – Meslek: Emekli – Derleme
Yeri: Dereli / Giresun

Kaynak Kişi: Münevver Gülşen – Doğum Tarihi: 1946 – Meslek: Ev Hanımı –
Derleme Yeri: Ünlüce Mahallesi-Görece / Giresun